

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та
туристичного бізнесу»
Кафедра міжнародних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

МАГІСТРА

**на тему: «ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ КРАЇН НА ГЛОБАЛЬНЕ
УПРАВЛІННЯ: МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР»**

Виконав:

здобувач вищої освіти 2-го курсу, групи УВ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»

ОПП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

Серов Павло Євгенович

Керівник:

канд. екон. наук, доцент,
Марченко Іван Сергійович

Рецензент: канд. юр. наук, доцент,

Передерій Олександр Сергійович

ХАРКІВ – 2025 рік

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра міжнародних відносин

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Підпис

Наталія ВІННИКОВА
ім'я, прізвище

«02» червня 2025 року
(зі змінами від 11.09.2025; 06.10.2025)

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу магістра

Сєрова Павла Євгеновича
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління: міжнародно-політичний вимір»,
керівник роботи Марченко Іван Сергійович, кандидат економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «02» червня 2025 року № 4001-5/1325
зі змінами від «11» вересня 2025 року № 4001-5/3077, зі змінами від «06»
жовтня 2025 року № 4001-5/3657.

2. Строк подання здобувачем роботи 21 листопада 2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Сутність концепції глобального управління.
2. Теоретичні підходи до аналізу глобального управління в міжнародних відносинах.
3. Інтернет як предмет системи глобального управління.
4. Цифрова нерівності в міжнародних відносинах: сутність, причини.
5. Глобальні тренди цифрового розвитку: домінування цифрових центрів.
6. Вплив цифрової нерівності на участь держав у глобальному управлінні.
7. Цифрова нерівність країн ЄС через призму їх стратегій.
8. Цифровий розрив в країнах БРІКС.

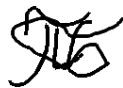
9. Цифрова нерівність країн Африки.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи	Строк виконання етапів
1	Вибір здобувачем теми КРМ і подання заяви на кафедру; затвердження теми та призначення наукового керівника; складання та затвердження індивідуального завдання на виконання КРМ, опрацювання джерельної бази дослідження	19.05.2025-30.06.2025
2	Підготовка вступу і розділу 1 КРМ	01.09.2025-30.09.2025
3	Підготовка розділу 2 КРМ	01.10.2025-15.10.2025
4	Підготовка розділу 3 КРМ	16.10.2025-31.10.2025
5	Підготовка висновків і переліку використаних джерел	03.11.2025-14.11.2025
6	Подання здобувачем завершеної КРМ науковому керівнику для перевірки та оформлення відгуку, перевірка КРМ на відсутність запозичень	17.11.2025-21.11.2025
7	Попередній розгляд КРМ на комісії від кафедри	24.11.2025-28.11.2025
8	Доопрацювання роботи, прийняття кафедрою рішення про допуск роботи до захисту в ЕК, оформлення та зовнішнє рецензування	01.12.2025-05.12.2025
9	Підготовка до захисту та захист КРМ в ЕК і присвоєння випускникам кваліфікації	08.12.2025-22.12.2025

5. Дата видачі завдання 2 червня 2025 року (зі змінами від 11.09.2025; 06.10.2025).

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Павло СЄРОВ

(ім'я, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

Іван МАРЧЕНКО

(ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	8
1.1. Сутність концепції глобального управління.....	8
1.2. Теоретичні підходи до аналізу глобального управління в міжнародних відносинах.....	15
1.3. Інтернет як предмет системи глобального управління.....	19
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ КРАЇН ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ.....	27
2.1. Цифрова нерівності в міжнародних відносинах: сутність, причини....	27
2.2. Глобальні тренди цифрового розвитку: домінування цифрових центрів.....	38
2.3. Вплив цифрової нерівності на участь держав у глобальному управлінні.....	46
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....	54
3.1. Цифрова нерівність країн ЄС через призму їх стратегій.....	54
3.2. Цифровий розрив в країнах БРІКС.....	61
3.3. Цифрова нерівність країн Африки.....	70
Висновки до розділу 3.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі цифрові технології перетворилися на головний рушій глобального розвитку, однак водночас – і на джерело нових форм нерівності. Цифрова нерівність між країнами, регіонами та суспільними групами виходить далеко за межі технологічного розриву: вона визначає можливості держав брати участь у світовій економіці, політиці, науці, освіті, культурі та системі глобального управління. Наявність або відсутність цифрової інфраструктури, доступу до високошвидкісного Інтернету, цифрових навичок і даних безпосередньо впливає на міжнародний статус держави та її здатність впливати на прийняття глобальних рішень.

Зміна характеру міжнародних відносин у цифрову епоху призводить до того, що інформаційні та комунікаційні ресурси стають новим інструментом сили. У глобальному просторі формується поділ на «цифрових лідерів» і «цифрових аутсайдерів».

Міжнародно-політичний вимір цифрової нерівності проявляється у зміщенні центрів прийняття рішень від класичних міждержавних структур до цифрових альянсів і приватних платформ, таких як Google, Meta, Microsoft, Amazon, Alibaba, Huawei. Ці актори дедалі більше впливають на глобальну безпеку, інформаційний порядок, демократичні процеси та економічну взаємозалежність держав.

Розрив у цифрових можливостях підриває справедливість глобального управління, зменшує ефективність міжнародних інституцій і посилює напругу між Північчю та Півднем. Унаслідок цього країни, які не мають достатнього цифрового потенціалу, опиняються на периферії глобального політичного процесу, не здатні захищати свої національні інтереси чи впливати на формування міжнародних норм. Тому цифрова нерівність стає не лише соціальною чи технологічною проблемою, а одним із ключових факторів перерозподілу влади у сучасній системі міжнародних відносин.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення впливу цифрової нерівності на механізмів глобального управління, адже вони

визначають можливість регулювання цифровими потоками, встановлення стандартів штучного інтелекту, визначення інформаційних наративів та формування глобального порядку денного.

Проблема необхідності глобального управління, його інституційної структури та балансування інтересів учасників досліджувалась у працях, як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, а саме: Т. Вайса, Д. Дрезнера, Т. Биерстекера, А. Бьюкенена, С. Краснера, М. Цюрна, Т. Синклера, М. Барнета, Р. Дюваля, Д. Розенау, Г. Стокера, І. Руденка, Н. Галазюк, О. Кулини, М. Косич, О. Александрової та ін. Формування та розвиток міжнародних режимів вивчали такі вчені, як С. Краснер, Р. Кохейн, О. Янг, М. Хоффман, Д. Виктор, А. Вендт та ін.

Питання цифрової нерівності в системі міжнародних відносин досліджувалися такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як М. Реканаті, Б. Керлі, Ф. Смітом, Л. Сігні, А. Блінкеном, Дж. Поле, Т. Тілем, С. Флемінгом, В. Хаустовою, О. Решетняк, М. Хаустовим, П. Петровим, В. Грушкою, В. Гановським та ін.

Мета та завдання роботи. Мета кваліфікаційної роботи полягає у з'ясуванні особливостей цифрової нерівності як чинника формування нової архітектури глобального управління та її впливу на міжнародно-політичні процеси.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні визначено такі завдання:

- розкрити сутність та теоретичні підходи до аналізу концепції глобального управління;
- з'ясувати роль Інтернету в системі глобального управління;
- визначити сутність та причини цифрової нерівності в міжнародних відносинах;
- окреслити глобальні тренди цифрового розвитку та обґрунтувати вплив цифрової нерівності на глобальне управління;
- оцінити особливості цифрової нерівності в країнах ЄС, БРІКС, Африки.

Об’єкт дослідження – система глобального управління у цифрову епоху.

Предмет дослідження – вплив цифрової нерівності країн на систему глобального управління у міжнародно-політичному вимірі.

Теоретико-методологічна та інформаційна база дослідження.

Теоретичну базу формують положення неореалізму, неолібералізму, конструктивізму, а також підходи до аналізу інформаційного суспільства, теорії цифрового розриву. Методологічну основу становить міждисциплінарний підхід, який поєднує концепції теорії міжнародних відносин, глобального управління, цифрової політики. Для аналізу впливу цифрової нерівності на міжнародно-політичні процеси використано методи системного аналізу, порівняльний і статистичний підхід, методи дедукції, індукції, кейс-стаді. При дослідженні регіональних особливостей цифрової нерівності в системі глобального управління був проведений структурно-функціональний аналіз, контент-аналіз, застосований картографічний метод. При визначенні впливу цифрової нерівності на участь держав у глобальному управлінні був застосований геополітичний аналіз та метод прогнозування.

Інформаційну базу склали офіційні матеріали міжнародних організацій (ЄС, ЮНКТАД, Світового банку, МСЕ), національні стратегії цифрового розвитку, аналітичні звіти провідних дослідницьких центрів (World Economic Forum, Digital Economy Report), а також публікації в академічних журналах, матеріали наукових конференцій.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані у процесі розробки державних політик цифрової трансформації та інтеграції України до глобального цифрового простору.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі за спеціальністю «Міжнародні відносини», зокрема під час вивчення дисциплін пов’язаних із глобальним управлінням, цифровою дипломатією, інформаційною безпекою в міжнародних відносинах та міжнародною політикою сталого розвитку.

Апробація результатів дослідження була проведена на Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Стратегічні напрями зовнішньої політики та дипломатії країн світу» (Харків, 21 листопада 2025 р.), тема тез доповідей: «Цифрова нерівність країн Європейського Союзу через призму їх стратегій».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 87 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 91 сторінку, з яких соновного тексту 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Сутність концепції глобального управління

Концепція «глобального управління» була введена в широкий обіг у 1990-х роках, проте її зародження відбулося в другій половині 1970-х – початок 1980-х рр. Томас Вайс виокремлює два чинники, які визначали утворення цього підходу дослідження міжнародних відносин.

По-перше, значну роль зіграло зростання інтересу академічної спільноти до проблем «управління» загалом та «високоякісного контролю» (good governance), зокрема, а каталізатором цього процесу став вихід нових держав на світову арену через деколонізацію та подальшу хвилю демократизації.

По-друге, дві домінуючі школи для вивчення міжнародних відносин – реалістичні та неоліберальні, не могли на той час адекватно пояснити зростаючий вплив недержавних суб'єктів та вплив технологічного прогресу в міжнародних відносинах у контексті глобалізації [1]. Глобалізацію як процес «інтенсифікації відносин між державами та людьми» висувують одним із ключових чинників, що пояснюють виникнення та подальше зростання популярності глобального менеджменту, Майкл Барнетт та Реймонд Дюваль [2].

Введення в офіційний обіг поняття «глобальне управління» приписують Віллі Брандту та його колегам, які працювали у складі Комісії ООН із глобального управління у 1992–1995 роках над доповіддю «Наше спільне майбутнє». Комісія під головуванням Брандта мала дати відповідь на питання, як спільними зусиллями вирішувати проблеми, які мають глобальний масштаб – охорона навколишнього середовища, подолання бідності, боротьба з епідемічними захворюваннями і всі сучасні проблеми політичного характеру [3].

Саме в 1990-і рр. глобальне управління як напрям академічної думки отримало найширше поширення та визнання в науковому середовищі. На цьому

фоні новий вимір набувають озвучені Вайсом питання про роль недержавних акторів у світовій політиці і про вплив технологічного прогресу на міжнародні відносини - особливо загострюється проблематика забезпечення кібербезпеки як наслідок поширення інтернет-технологій [3].

Нерідко в процесі пошуку відповідей на поставлені питання дослідники приходять до песимістичних висновків щодо можливості системного управління глобальними викликами. У 1992 р. Джеймс Розенау висловив ці сумніви в роботі «Управління, порядок та зміна світової політики», поставивши низку критичних питань, на які повинна відповідати життєздатна теорія глобального управління – що мається на увазі під управлінням на глобальному рівні, яким чином здійснюється управління без уряду, хто встановлює та забезпечує дотримання правил, чи може глобальний порядок існувати у період швидких змін тощо [4].

Зважаючи на різницю існуючих підходів, що дозволяють дати відповіді на поставлені питання, Розенау наголошує на кількох важливих властивостях сучасної системи міжнародних відносин, до яких склався певний консенсус, наприклад про характер спостережуваної динаміки авторитету (authority) у світовій політиці. У даному випадку мається на увазі, що держава перестає бути її одноосібним носієм. Частка асоційованої з авторитетом влади стає надбанням наднаціональних утворень, інша частина – субнаціональних груп. Ця динаміка обумовлена поєднанням доцентрових і відцентрових тенденцій – зростанням внутрішньої консолідації та висуванням все більш амбітного порядку денного етнічними та іншими субгрупами; підйомом різних громадських рухів; посиленням глобальних взаємозалежностей внаслідок валютних криз, погіршенням екологічної ситуації, поширенням терористичної загрози, епідемії тощо. Держава не втрачає свій авторитет повністю, але поступається його частиною [5]. Логічним висновком із цього є те, що частина функцій управління залежить від діяльності, яка пов'язана з урядами. Перерозподіл авторитету і влади, що спостерігається, можна вважати «новою формою міжнародної анархії», сенс якої більше не обмежується відсутністю верховної,

наддержавної влади в міжнародних відносинах [6].

Іншими словами, управління та уряд не слід сприймати як синонімічні поняття. Управління у разі є більш ширшим поняттям, ніж уряд: управління охоплює не лише державні інститути, а й неформальні, не підтримувані державою механізми, з допомогою яких особи та організації, пов'язані з процесом управління, просуваються вперед, задовольняють потреби і реалізують свої бажання.

Таким чином, управління стає можливим тільки у випадку, коли механізми і правила, що склалися тим чи іншим чином, підтримуються більшістю зацікавлених сторін або, принаймні, найбільш впливовими з них. Уряди, в свою чергу, можуть і досить часто функціонують в умовах наявності вираженого опору діям, які вони роблять, що може значно знизити ефективність їх роботи. Проте за таких умов уряд не перестає існувати, а сприймається як слабкий чи малоефективний. Управління, навпаки, більше сприймається як об'єктивно існуюче у разі, якщо воно справляється зі своїм ключовим завданням, пов'язаним з підтримкою життєздатності конкретної системи. Отже, ми можемо обґрунтовано затвердити можливість управління та існування структури, що його забезпечує, у разі, якщо ми виявляємо наявність домовленостей, закономірностей та передбачуваності в процесі прийняття рішень з питань, які цікавлять; існування у цій системі певної централізованої керуючої структури, наприклад уряду, перестає бути визначальним чинником. Слід зробити важливе уточнення «необов'язковість» наявності уряду для управління чимось не означає, що національні уряди мають бути проігноровані у процесі дослідження глобального порядку; в цьому контексті описаний логічний ланцюжок покликаний показати, що відсутність можливості вказати на будь-яку верховну владну інстанцію на міжнародному рівні не заперечує можливість встановлення порядку в визначеній сфері, а отже, і можливість управління.

Отже, смислові відносини між управлінням і урядом не носять характеру симбіотичних – уряд може бути позбавлений можливості здійснювати

управління, а може бути його ключовим актором в залежності від умов і рівня аналізу; теоретично управління цілком можливе без уряду у разі, якщо аналізована система продовжує існувати та функціонувати. Вищезазначене дозволяє нам зробити висновок, що коло акторів глобального управління може не обмежуватися національними державами, але може включати й недержавних акторів.

Інший характер носять зв'язки між поняттями управління та порядок – Розенау стверджує, що одне без іншого неможливе і жодне з них не може розглядатися як попереднє іншому [4]. Отже, для розуміння предмета глобального управління необхідно також визначити значення і нюанси, пов'язані з поняттям порядку.

Порядок у світовій політиці можна розглядати з двох точок зору.

Перша – аналітична. Порядок як аналітична категорія у світовій політиці розглядається як сукупність закономірностей, угод і механізмів, що емпірично верифікуються, тобто під світовим порядком слід розуміти те, яким чином світова політика здійснюється кожен день. З аналітичної точки зору періоди світової історії, що характеризуються високим ступенем передбачуваності та стійкості, наприклад, окремі роки існування системи «європейського концерту» великих держав, і періоди нестійкості, прикладом якого є сучасний світ, що стрімко змінюється, є рівноцінними, тобто ми не можемо охарактеризувати один з них як період, коли світовий порядок існував, а інший без наявності такого порядку. З огляду на це, з аналітичної точки зору світовий порядок існує у будь-який досліджуваний історичний період.

Інша думка – нормативна. Абстрактне сприйняття світового порядку з суто аналітичної позиції не задовольняє багатьох дослідників, для яких порядок неодмінно пов'язаний хоча б із мінімальним ступенем стійкості, послідовності та передбачуваності; у разі невідповідності цьому слід характеризувати такі періоди як «хаос» чи «безлад», не апелюючи до порядку. Розгляд порядку у зв'язку з декларованими політичними цілями неможливий без застосування нормативних категорій.

Поділ підходів на аналітико-емпіричний і нормативний говорить про те, що світовий порядок можна досліджувати без прив'язки до оцінювальних міркувань. Поділ емпірично верифікованих взаємозалежностей та їх оцінок, тим не менш, представляє лише перший з багатьох етапів аналізу. Проблему представляє та обставина, що об'єднати будь-який набір взаємозалежностей і механізмів у стійке ціле, що характеризується неодмінною наявністю причинно-наслідкових зв'язків, неможливо. Глобальний порядок побудований на органічній єдності безлічі локальних взаємозалежностей, що склалися, з яких тільки відносна меншість дійсно має значення в глобальному масштабі, якщо її розглядати окремо. У більшості випадків виявлені залежності не впливають один на одне, проте всі вони є проявами глобального порядку, який існує доти, доки відповідає потребам, очікуванням, можливостям і практикам, що склалися, взаємодії людей і здатний справлятися з викликами, що виникають. Внутрішня органічна єдність глобального порядку проявляється у тому, що сторони конкурують за одні й ті самі земельні ресурси, діють у тих самих умовах довкілля.

Завдання з аналізу глобального порядку спрощується через атрибутування фіксованих закономірностей одному з трьох основних рівнів діяльності – понятійному, поведінковому чи інституціональному. Кожен з них може розглядатися як самостійне поле для аналізу, але вони перебувають у нерозривному взаємозв'язку. Неодмінне встановлення причинності між різними рівнями аналізу не є неодмінною метою дослідження світового порядку, хоча це і не слід розуміти як заклик до ігнорування причинно-наслідкових зв'язків між діями та їх ідейною основою [4]. Сутність світового порядку полягає в динаміці залежних і незалежних змінних, що у безперервній взаємодії підтримують закономірності світового порядку.

Перший із перелічених рівнів аналізу – понятійний, дозволяє дати відповідь на питання, як глобальні актори бачать світовий порядок. За рідкісними винятками у вигляді періодів високої невизначеності, погляди однодумців та ідейних противників щодо природи існуючого глобального

порядку сходяться. Як приклад можна згадати Холодну війну, яка на даному рівні аналізу приймається як ідеологічно зумовлена боротьба між СРСР і США за вплив і владу – точка зору, поширена по обидва боки «залізної завіси».

Поведінковий рівень аналізу відповідає на питання, які конкретні дії роблять на регулярній основі залучені сторони, дотримуючись своїх ідейних настанов. Зроблені кроки сприяють зміцненню тієї чи іншої концепції світового порядку. Знову взявши за приклад Холодну війну, ми виявимо безліч повторюваних вимог керівництва двох провідних наддержав до своїх соратників про публічну та послідовну підтримку дій.

Нарешті, на третьому рівні аналізу ми стикаємося з найбільш організованими формами глобального порядку. Тут розглядаються міжнародні організації, режими та інші міжнародні інституції, які служать меті реалізації ідейних і поведінкових вподобань глобальних акторів. Розглядаючи кейс Холодної війни, до цього рівня аналізу ми віднесемо Раду економічної взаємодопомоги, Організацію Північноатлантичного договору, Організацію Варшавського договору, Організацію Об'єднаних Націй, Бреттон-Вудські інститути тощо.

Незважаючи на те, що світовий цифровий порядок ще проходить стадію формування, ми можемо уявити його структуру на всіх трьох рівнях аналізу. Понятійний рівень аналізу відображає все різноманіття міжнародної дискусії про ключові питання та концепції цифрового розвитку, зокрема проблему визначення самого поняття «цифрова економіка» та її вимірювання, визначення характеру загроз, що виходять із кіберпростору тощо. На поведінковому рівні дослідники світового цифрового порядку звертаються до практики міжнародних переговорів з питань управління Інтернетом на майданчику ООН у форматах Групи урядових експертів [7] та Робочої групи відкритого складу [8], результатів роботи Форуму управління Інтернетом [9] тощо. Нарешті, організовані форми світового цифрового порядку включають професійні організації, залучені у процес формування та підтримки актуальності технічних регламентів і стандартів Інтернету, організації в системі ООН, що підтримують

багатосторонню взаємодію з широкого кола питань цифрового зростання і т.д.

Аналітична реальність міжнародного порядку у будь-який аналізований історичний момент чи консенсус у нормативному сприйнятті існуючого порядку, не є повноцінним обґрунтуванням існування управління. Якщо світовий порядок можна приймати в окремих випадках як факт, як незалежну змінну, то управління є динамічним явищем. Управління не виникає саме собою із встановленням порядку – передусім мають скластися відповідні обставини; залучені сторони мають виявити готовність до колективних дій; повинні сформуватися відповідні підкріплювальні звички та практики [6]. Самі собою сучасні глобальні політичні процеси, зокрема формування нових міжнародних майданчиків і вихід на світову політичну арену нових акторів із числа недержавних інституцій, не доводять реальність глобального управління.

Описаний вище зв'язок між управлінням та порядком, існує, отже, він відображений у визначенні поняття «глобальне управління».

Глобальне управління – це системи правил, що регулюють усі рівні людської активності – від окремої сім'ї до міжнародної організації – в межах яких застосування інструментів контролю для досягнення поставленої мети призводить до міжнародних наслідків [10].

Визначивши в загальних рисах предмет глобального управління, ми повинні поставити наступне важливе питання – чи є можливе глобальне управління на практиці? Чи дійсно розглядаючи системи правил регулювання людської активності, що динамічно змінюються, ми наближаємося до розуміння суті управління або продовжуємо взаємодіяти з різними рівнями статичного міжнародного порядку? Чи не є глобальне управління як концепція, за влучним висловом Томаса Вайса, евристичним прийомом, покликаним зафіксувати і описати заплутану трансформацію міжнародної системи, яка постійно прискорюється? Для того, щоб відповісти на поставлені питання, ми звернемося до доказів ключових напрямків досліджень міжнародних відносин – реалізму та неореалізму, лібералізму та неолібералізму, а також конструктивізму.

1.2. Теоретичні підходи до аналізу глобального управління в міжнародних відносинах

Позиція реалістичної школи щодо структури міжнародних відносин ґрунтується на таких базових положеннях:

- 1) система міжнародних відносин є анархією за відсутності верховної політичної влади;
- 2) держава є єдиним носієм суверенітету;
- 3) держави є ключовими акторами міжнародних відносин і можуть створювати міжнародні інститути на користь зміцнення співробітництва в галузях, що становлять взаємний інтерес;
- 4) співробітництво між державами будується на засадах дотримання національного інтересу та національної безпеки;
- 5) роль держави у системі міжнародних відносин визначається відносинами влади – економічної, політичної, військової.

Реалістична школа має своє пояснення «складу учасників» міжнародних відносин. Реалісти висувають державу як провідного актора міжнародної політики, проте тут слід взяти до уваги існуючі відмінності у підходах класичних реалістів та неореалістів до цього питання. Представники першого напрямку дотримуються досить радикальної позиції, згідно з якою лише держави можуть впливати на політичний процес, будучи єдиними справжніми носіями суверенітету. Неореалісти визнають вплив на міжнародній арені таких гравців, як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, проте право «останнього слова» в ухваленні найважливіших політичних рішень все одно залишається за державами. Теза про зростаючу взаємозалежність держав, яка зумовлює більшу схильність до співпраці та відмову від відкритого суперництва через «розмивання» державного суверенітету, відкидається реалістами – Кеннет Уолц (Kenneth N. Waltz) вважає, що у пост-біполярному світі відносини економічної залежності між державами не перевищують рівень початку XX ст., проте на цьому фоні спостерігається глобальне зростання нерівності [11].

Представники реалістичної школи скептично оцінюють можливість глобального управління в системі міжнародних відносин, проте саме в економічній сфері створення ефективних інструментів міжнародного управління цілком допускається і навіть розглядається як можливий практичний сценарій.

Позиція реалістів та неореалістів щодо ролі інститутів у глобальній політиці ґрунтується на двох основних аргументах [12]. Насамперед навіть неореалісти схильні вважати, що інститути можуть брати участь у вирішенні деяких політичних питань, нехай вони і віднесені на досить низький рівень важливості – розвиток транспортних і комунікаційних мереж, підтримка громадського здоров'я тощо, тоді як ключові проблеми, зокрема національна безпека та оборона, не входять до них. Джон Міршаймер висловив скепсис реалістичного підходу, вказавши у своїй роботі, що у цих галузях міжнародні інститути не створюють нічого, крім «порожніх обіцянок» [13].

Другий аргумент – «вторинність» міжнародних інституцій щодо реальних носіїв влади. Інститути не мають власної політичної волі, а їхнє існування жодним чином не змінює анархічну природу міжнародних відносин. Інститути створюються суб'єктами міжнародних відносин, що володіють владою, для реалізації своїх інтересів, і розпадаються, коли інтереси змінюються або зникає сила, що їх підтримує.

Традиційними опонентами реалістів та неореалістів виступають представники ліберального напрямку науки про міжнародні відносини. Основна теза ліберального підходу – максимізація особистої свободи індивіда – у контексті міжнародної політики передбачає відсутність війни та передумов до її виникнення, проте подолання конфліктності як властивості міжнародної системи можливе тільки при відмові від постійного дотримання принципу політики з позиції сили. Виходячи з цього, формулюються відносини:

- 1) раціональна політика як неодмінна умова ефективного управління міжнародними процесами;
- 2) міжнародне співробітництво краще продовження конфлікту;

передумовою міжнародного співробітництва виступає зростаюча матеріальна взаємозалежність держави;

3) міжнародні організації сприяють стабілізації системи міжнародних відносин і можуть мати необхідний інструментарій для запобігання та управління міжнародними конфліктами;

4) прогрес у міжнародній політиці можливий лише у разі відмови від дотримання принципу ведення політики з позиції сили як неодмінної умови.

Таким чином, ліберальний погляд на саму можливість глобального управління входить у суперечність із позицією реалізму – перші не тільки не заперечують можливості та необхідності глобального регулювання, а й говорять про необхідність створення відповідної структури. До найпомітніших ліберальних проектів світопорядку можна зарахувати такі концепції:

1) створення світової федерації чи конфедерації, наднаціонального світового уряду;

2) створення децентралізованої, плюралістичної системи міжнародного управління в дусі функціоналізму;

3) створення систем забезпечення колективної безпеки та міжнародного співробітництва на кшталт Ліги Націй, Організації Об'єднаних Націй тощо.

Слід зазначити нерівнозначність розглянутих концепцій з погляду оцінної практичної реалізованості. Так, щодо першої концепції серед дослідників і теоретиків міжнародних відносин склався певний консенсус, за яким втілення ідеї про наднаціональний уряд є малоімовірним через наявність очевидних протиріч між потенційними суб'єктами гіпотетичної глобальної федерації. Критика другого підходу, а саме можливість реалізації концепції функціоналістів та неофункціоналістів у глобальному управлінні, яка призведе до поступового відмирання суверенітетів національних держав та інтеграції у ширшу спільність, передбачає:

1) децентралізація глобального управління неминуче призведе до дисперсії зусиль міжнародного співтовариства, що відповідає характеру поточних і гіпотетичних викликів майбутнього;

2) наявний практичний досвід міжнародної інтеграції говорить про те, що поглиблення функціональної взаємодії не призводить до автоматичного відмирання суверенітету. Найбільш показовим у цьому контексті є кейс Європейського Союзу, в межах якого досі не подолано «болючість» проблеми передачі частини елементів державного суверенітету наднаціональним органам;

3) необхідність підкріплення функціонального співробітництва заходами політичного характеру, маючи на увазі, що очікувана функціоналістами передача влади від солдатів і дипломатів міжнародним адміністраторам також навряд чи може розглядатися як реальна перспектива.

Як напрямок досліджень міжнародних відносин, конструктивізм фокусується на соціальній природі явищ світової політики. Представники цього напрямку приділяють багато уваги тому, як прийняті норми та правила, а також існуючі інститути формують ідентичність та інтереси залучених акторів.

Конструктивістський підхід вступає у видиму суперечність із реалістською та неореалістською парадигмою. Джон Раггі критикує реалістів за фокусування на інтересах та ідентичності держави у міжнародних відносинах. Він вважає, що превалювання держави в аналізі міжнародних відносин призводить до наступного:

а) ігноруються ідентичності та інтереси інших акторів, у тому числі процес формування інтересів та ідентичностей;

б) недостатньо уваги приділяється процесу трансформації ідентичностей з часом;

в) зменшує вплив ідентичностей та концепцій на інтереси держави [14].

Конструктивісти також заперечують інші важливі стовпи реалістичного підходу до вивчення міжнародних відносин – твердження про анархію міжнародного середовища як її фундаментальну характеристику. Олександр Вендт стверджує, що анархія у міжнародних відносинах не існує сама по собі, тобто не є зумовленою властивістю міжнародних відносин. Анархія в міжнародних відносинах, на думку Вендта, є наслідком діяльності самих держав. Світові політичні відносини розвиваються виходячи не зі зміни балансу

сил, а на основі зіткнення різних ідей та концепцій, якими підкріплюються можливості акторів [15]. На думку конструктивістів, саму державу слід вважати соціальним конструктом, сукупністю виконуваних нею соціальних функцій.

Превалювання інтересів, спільних ідентичностей і проблем у світовій політиці штовхають акторів до встановлення функціональних взаємозв'язків.

Сприйняття глобального управління з точки зору конструктивізму відчуває вплив описаних вище концепцій результатом взаємодії акторів. У силу того, що їх інтереси та ідентичності можуть змінюватися, жодна система глобального управління не існуватиме в незмінному вигляді будь-яку тривалість часу.

З точки зору порушеної теми дослідження, конструктивізм надає найбільш гнучкий та адаптивний інструментарій для вирішення поставлених завдань.

Система управління Інтернетом є наочною ілюстрацією динамічної природи систем глобального управління, особливо щодо залучення національних держав до вирішення ключових питань – від повної відсутності інтересу до переходу на рівень найважливіших питань порядку денного, що безпосередньо обумовлено зміною міжнародного контексту та зростанням значимості Інтернету як чинника економічного та політичного життя. Важливо відзначити різноманіття залучених до управління Інтернетом акторів, чому приділяється недостатня увага в межах реалістичної та неореалістичної парадигми; від лібералізму та неолібералізму конструктивізм відрізняється значною увагою до факторів часу та динаміки середовища, в якому змушені діяти актори міжнародної політики.

1.3. Інтернет як предмет системи глобального управління

Дотримуючись описаних теоретичних висновків щодо сутності глобального управління, включаючи те чи інше питання в аналізовану проблемну сферу, ми маємо передусім переконатися у тому, що задовольняється найважливіший критерій – глобальність явища, тобто прийняття управлінських рішень має мати значний масштаб наслідків.

З усього переліку поставлених нами дослідницьких проблем відповідь на це питання видається найпростішою. Твердження про глобальну природу Інтернету спирається на:

а) масив емпіричних даних, зібраних компетентними організаціями та експертними спільнотами, що характеризують включеність різних географічних територій до єдиної інформаційно-комунікаційної мережі та кількості людей, які користуються Інтернетом у всьому світі;

б) технологічну однаковість простору Інтернету – передбачається, що регіональні сегменти Інтернету спираються на єдиний перелік базових технологій, з допомогою чого забезпечується безперебійна передача інформації.

Звернемося до статистики Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ). Станом на 2024 р. МСЕ оцінює кількість користувачів Інтернету в усьому світі в 5,5 млрд людей, що становить близько 68% населення Землі [16]. Найвищих показників частки населення, що користується Інтернетом, досягнуто в Європі (89,5%), Північній та Південній Америці (83,2%) та в країнах СНД (83,7%). В арабських країнах, країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) та Африки цей показник становив 70,3%, 64,3% та 39,7% відповідно. Навіть у найменш розвинених країнах рівень охоплення Інтернетом населення досягає суттєвих показників, що дозволяє судити про глобальну поширеність Інтернету.

Обґрунтування тези про технологічну однаковість Інтернету потребує більш глибокого занурення у проблему. Перш за все необхідно уточнити, що мається на увазі під базовими технологіями Інтернету.

Незважаючи на значний масштаб Інтернету та його складну багаторівневу структуру, його концептуальну та технологічну основи можна визначити досить стисло. Принципи роботи Інтернету та перші версії основних технологій були створені ще в 1970-х – 1980-х роках американськими інженерами, які працювали у проєкті ARPANET. При описі концептуальних та технологічних основ Інтернету прийнято називати:

1) чотири принципи відкритої мережної інфраструктури, сформульовані

Р. Каном, ключовим з яких є відсутність централізованого контролю на операційному рівні;

2) принцип передачі усередині мережі з допомогою розбивки деяких пакетів;

3) протокол адресації та передачі даних та протокол Інтернету (TCP/IP).

Саме ці принципи та задіяні технології забезпечили швидке зростання популярності Інтернету спочатку всередині американської академічної спільноти, а згодом і в глобальному масштабі.

Безперечно, технологічна основа Інтернету не зводиться до протоколів TCP/IP, хоча без цих рішень важко було б уявити глобальну мережу в її поточному вигляді. Найбільш повний перелік фундаментальних технологій та концептуальних рішень в основі Інтернету наведено у т.зв. списку запитів на коментарі (Request for comments; RFCs), депозитарієм яких є американське Суспільство Інтернету (Internet Society; ISOC). Незважаючи на значну роль, яку відіграє Товариство з управління окремими аспектами розвитку Інтернету [17], ISOC не слід розглядати як глобальний центр прийняття рішень – його завданням було і залишається надання майданчика для дискусій фахівців у галузі мережевих технологій з усього світу, які, будучи в постійній взаємодії, виробляють консенсус щодо тих чи інших технічних аспектів роботи Інтернету. Рішення, що приймаються в межах Товариства, не мають вираженого національного забарвлення, завдяки чому забезпечується універсальна застосовність створюваних стандартів Інтернету на всьому просторі мережі.

Таким чином, Інтернет слід розглядати як предмет глобального управління з двох причин. По-перше, зараз доступ до Інтернету є на всіх континентах і практично у всіх країнах світу [18]. Кількість користувачів Інтернету продовжує зростати; заходи обмеження соціальної мобільності, введені для стримування поширення пандемії COVID-19, стимулювали зростання попиту на інтернет-послуги навіть у найбільш бідніших країнах. По-друге, зусиллями експертної спільноти на всьому просторі Інтернету підтримується однаковість застосовуваних технологій, завдяки чому стає можливою глобальна

передача даних. Отже, хоч би як змінювалися принципи і правила управління Інтернетом, ці зміни торкнуться значної частини населення планети, тобто основний виділений нами критерій повністю задовольняється.

Система управління Інтернетом на сучасному етапі може розглядатися як комплексний міжнародний режим, що є у динамічному розвитку. Основу цієї системи складають безліч спеціалізованих режимів, що регулюють різні аспекти функціонування мережі. Історично першими були режими, що регулювали питання технічного характеру. У міру зростання охоплення Інтернету та значущості мережі в економічному плані, а також у сфері безпеки особистості та держави почали формуватись режими, що регулюють політичні проблеми управління Інтернетом; при цьому відбувалося як розширення складу міжнародних акторів, що беруть участь в управлінні Інтернетом, так і поступове перемішування технологічного та політичного компонента порядку денного управління мережею.

Обговорення предметної галузі управління Інтернетом виходить за межі обговорення проблеми єдності термінології. Тим не менш, у контексті проблеми формування міжнародного режиму управління Інтернетом забезпечення єдності розуміння залученими акторами термінів, що використовуються, має виняткову важливість для формулювання базових принципів співпраці, без яких подальше формування інституційної структури є малоперспективним. Таким чином, через наявність проблеми множинності акторів, залучених до управління Інтернетом та різниці їх інституційної природи, моделювання проблемної галузі управління Інтернетом не може обійтися без класифікації основних дискусійних питань.

Візуальне представлення описаного комплексу проблем отримало назву «Куб управління Інтернетом», розробленого Diplo Foundation та представленого у 2005 р. в аналітичній роботі Й. Курбалії та Е. Гелбстайна (рис. 1.1) [17].

Рис.1.1. Візуальна модель структури дискусії про управління Інтернетом з урахуванням проблемних областей, залучених акторів та основних форматів взаємодії (складено автором за даними [17])

Подану модель Й. Курбалія та Е. Гелбстайн описують так: «Вісь «ЩО» пов'язана з питанням, що розглядається в межах управління Інтернетом (інфраструктура, авторське право, таємниця приватного життя тощо). Вона є втіленням багатодисциплінарності цього підходу. На осі «ХТО» представлені основні діючі особи (державна, міжнародні організації, громадянське суспільство, приватний сектор). Ця сторона представляє багато учасників процесу (багатосторонній підхід).

Вісь «ДЕ» характеризує ті структури, у яких можуть вирішуватися питання, пов'язані з Інтернетом (саморегулювання, місцевий, національний, регіональний та глобальний рівні). Це ілюстрація багаторівневого підходу до управління Інтернетом. Перетинаючись між собою, три осі куба утворюють своєрідні перехрестя, для кожного з яких можна поставити питання «ЯК?».

Кожне з таких перетинів допомагає зрозуміти, як потрібно регулювати те чи інше питання – з точки зору когнітивно-правових технологій (наприклад, аналогія), і інструментарію («м'яке право», угоди, декларації). Так, одне з таких перетинів допомагає зрозуміти, ЯК громадянське суспільство (ХТО) на національному рівні (ДЕ) має діяти стосовно питань, пов'язаних із таємницею приватного життя (ЩО) [17].

У межах цього дослідження ми відповідаємо на запитання «ХТО» та «ДЕ» наступним чином: Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР, їх позиції щодо питань управління Інтернетом та те, як вони перетворюються на узгоджені колективні рішення на платформі БРІКС. Необхідно зробити кілька коментарів щодо площини «ЩО», тобто тематичних областей управління Інтернетом.

Курбалія та Гелбстайн у своїй роботі визначили п'ять ключових предметних областей, навколо яких формується режим управління Інтернетом. До цих областей віднесено інфраструктуру, правові питання, економічні питання, розвиток та соціокультурну компоненту [17].

Блок «Інфраструктура» включає питання розвитку інфраструктури телекомунікацій, розробку технологічних стандартів та протоколів Інтернету, управління кореневими серверами, регулювання роботи провайдерів інтернет-послуг, економічні моделі забезпечення доступу до Інтернету тощо.

«Правові питання» включають захист прав інтелектуальної власності та торгових марок, патентну політику, протидію кіберзлочинності, політику щодо електронних цифрових підписів, регулювання трудових відносин, політику у сфері захисту даних. Блок «Економічні питання» включає проблеми регулювання електронної комерції, захисту прав споживачів, оподаткування, митного регулювання, управління фінансовими технологіями. У розділі «Розвиток» включено проблеми скорочення цифрового розриву та забезпечення універсального доступу до Інтернету. Нарешті, до п'ятого підрозділу «Соціокультурна компонента» включено політику щодо змісту матеріалів Інтернету, питання захисту прав людини, підтримку багатомовності та культурної різноманітності на просторі Інтернету, статус Інтернету як

глобального суспільного блага, а також питання освіти.

Отже, Інтернет поступово перетворився з технічної інновації на ключову інфраструктуру глобалізованого світу, що охоплює політичні, економічні та соціокультурні виміри. Як предмет глобального управління він потребує узгодження інтересів держав, міжнародних організацій, корпорацій і громадянського суспільства, адже питання доступу, безпеки, захисту даних та етики цифрової взаємодії стають все більш актуальними. Сучасні виклики – кіберзлочинність, дезінформація, нерівність у доступі до мережі – роблять необхідним вироблення колективних правил і механізмів співпраці, щоб Інтернет залишався простором розвитку, інновацій і демократії, а не інструментом контролю чи домінування окремих акторів.

Висновки до розділу 1

Концепція глобального управління постала як результат еволюції міжнародних відносин та відповідь на виклики, що виходять за межі можливостей окремих держав і вимагають колективних зусиль. Її формування зумовлене поєднанням кількох чинників: зростанням уваги до проблем якісного управління внаслідок хвилі деколонізації й демократизації, обмеженістю традиційних реалістичних і неоліберальних підходів у поясненні нових реалій, а також глобалізаційними процесами, що підсилили вплив недержавних акторів і технологічний вимір міжнародної взаємодії. Важливою рисою глобального управління є розширення кола учасників – поряд із державами ключову роль починають відігравати міжнародні організації, транснаціональні корпорації, громадські рухи та інші недержавні інституції.

Сутність глобального управління полягає у підтримці життєздатності міжнародної системи через мережу домовленостей і взаємозалежностей, що дозволяють узгоджувати інтереси та реагувати на виклики глобального масштабу, поєднуючи елементи аналітичного й нормативного розуміння порядку в світовій політиці.

Узагальнюючи розглянуті підходи, можна зазначити, що реалістична та неореалістична школи традиційно виходять із пріоритету держави як головного носія суверенітету та ключового актора міжнародних відносин. У їхній інтерпретації глобальне управління постає радше ілюзією або допоміжним інструментом, що не змінює анархічної природи міжнародної системи.

Натомість ліберальна парадигма пропонує більш оптимістичне бачення, згідно з яким зростаюча взаємозалежність держав, розвиток міжнародних організацій та поширення раціональних механізмів співробітництва створюють умови для ефективного глобального регулювання.

Конструктивістський підхід, своєю чергою, розширює горизонти аналізу глобального управління, наголошуючи на соціально-конструктивній природі міжнародної системи. На відміну від традиційних парадигм, конструктивісти акцентують увагу не лише на матеріальних ресурсах і балансі сил, а й на значенні ідей, норм і колективних ідентичностей, які визначають інтереси та поведінку акторів.

Комплексне врахування цих позицій дозволяє не лише краще зрозуміти сучасну динаміку світової політики, а й визначити обмеження та можливості формування ефективних механізмів глобального врядування у XXI столітті.

Інтернет є одним із найяскравіших прикладів глобального явища, яке водночас вимагає і специфічних форм управління. Його поширеність на всіх континентах та практично в кожній країні світу, а також уніфікованість базових технологій, що забезпечують функціонування мережі, підтверджують його глобальний характер. У той самий час Інтернет не має єдиного центру прийняття рішень, а управління ним здійснюється через складну багаторівневу систему міжнародних режимів, у межах яких переплітаються технічні, економічні та політичні аспекти. Це зумовлює необхідність пошуку балансу між різними групами акторів – державами, міжнародними організаціями, корпораціями та експертними спільнотами – задля підтримання стабільності та розвитку глобальної мережі.

РОЗДІЛ 2

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ КРАЇН ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ

2.1. Цифрова нерівності в міжнародних відносинах: сутність, причини

Швидкий розвиток комп'ютерних технологій та засобів спілкування став основним двигуном прогресу у всьому світі. Людство переходить в нову епоху - епоху глобального інформаційного товариства. Чи буде цей перехід безболісним, чи це призведе до нових соціальних та політичних катастроф? Цифрова нерівність – це проблема найближчого століття.

Інформаційне товариство або товариство знань – це не лише чудовий образ розвинутого майбутнього світу, де відсутня причетність до реального життя. Це є інший, вищий, етап розвитку цивілізації, де основним пріоритетом благополуччя та розвитку людей, країн, не буде безпосередня вигода, а можливість доступності до своєчасної і важливої інформації. Вже сьогодні ми бачимо прояви формування нового інформаційного суспільства, яке засноване на використанні інформаційних та комп'ютерних технологій.

Декілька століть тому Френсіс Бекон, будучи англійським філософом, визначив: «Кому належить інформація – володіє світом». Історичні тенденції, які розвивалися, засвідчують, що у всіх століттях, незалежно від структури суспільства, влада базувалася не лише прояві фізичної сили, а й на інформації, яка була відома певним групам. Це видно з історії Стародавнього Єгипту, який формував принципи владного управління на знаннях, отриманих з астрономічних спостережень, релігійних писань, аграрної справи, а також у суспільствах з тоталітарним видом правління XX століття, де унікальна інформація була дозована лише між чиновниками різних рівнів. Сьогодні, коли обсяг світових знань подвоюється приблизно кожні п'ять років, вислів Френсіса Бекона набуває особливої актуальності. Інформації накопичено настільки багато, що жодна людина не здатна досягнути її повністю. У сучасних умовах «знання» означає вміння швидко орієнтуватися серед великого потоку нових

даних, ефективно знаходити потрібну інформацію та користуватися доступними джерелами знань. У той же час важливо, щоб витрати на пошук необхідної інформації не перевищували економічні вигоди від її використання. Комп'ютери залишаються єдиним засобом, здатним ефективно виконати цю функцію, слугуючи своєрідним «розширенням» людського інтелекту та пам'яті. Сучасні комп'ютерні мережі, зокрема Інтернет, виконують роль основного сховища та каналу обміну інформацією. Доступність і правильне застосування цих технологій визначає рівень успіху в умовах цифрового та інформаційного середовища. Всі обізнані про це оволодіють новою технологією і є в переважному положенні перед іншими представниками людської раси, оскільки вони отримують значні переваги в забезпеченні свого професійного розвитку та отриманні благ. Іншим загрожує залишатися в кулуарах – їм або доведеться втратити роботу, або змінити її важку фізичну працю.

Явище залежності успіху людини від її ставлення до комп'ютера та випадкової революції телекомунікацій було названо «цифровим бар'єром» або «цифровим розривом». Проблема «цифрової нерівності» також пов'язана з ним, яку сьогодні багато обговорюється як на семінарах з комп'ютерних технологій, так і з трибуни Організації Об'єднаних Націй. Суть проблеми полягає в наступному: можливості, що надаються сучасними цифровими технологіями, справді величезні, але лише невеликий відсоток світового населення може використовувати їх для досягнення своїх соціальних та економічних цілей. Наприклад, за даними опитування Київського міжнародного інституту соціології, у 2024 році щоденним користуванням Інтернету в Україні охоплено 80% населення, що на 8% більше, ніж у 2023 році, і на понад 10% більше порівняно з 2021 роком. Ще 11% українців користувалися мережею епізодично – дві-три години на тиждень або рідше, а 9% взагалі не мали доступу. Зменшення частки останніх на 5% за два роки пояснюється низьким рівнем цифрової грамотності та обмеженим доступом до сучасного обладнання, програмного забезпечення та комунікаційних ресурсів. Більшість людей у світі не володіє навіть базовими навичками роботи з комп'ютером. Значна кількість

громадян позбавлена доступу до Інтернету вдома та мобільного телефону, без якого практично неможливе підключення до мережі. Додатково, у деяких країнах існуюча телефонна інфраструктура застаріла, що обмежує передачу великих обсягів даних без спотворень. Купує комп'ютер, модем і оплачує послуги постачальника комунікацій поки що лише певна частина населення земної кулі. Для широкого використання комп'ютерів також необхідне прийняття відповідних законів, що регулюють відносини в цій галузі життя, і вони все ще знаходяться на етапі розвитку.

У сучасну епоху формування інформаційного суспільства «цифрова нерівність» стає одним із ключових чинників поділу населення на багаті та бідні верстви. Ще у 1997 році Програма розвитку ООН запропонувала новий критерій бідності – інформаційний, який оцінює можливість доступу широких мас населення до інформаційних ресурсів і глобальних комунікаційних мереж. Основним джерелом конфліктів у виробничих відносинах виступає протиставлення знань та відсутності компетенцій. У розвинених країнах уже сформувалася економіко-соціальна концепція «інтернетівського способу життя», що характеризує людей, для яких користування мережею стало так само природним, як, наприклад, телефонний дзвінок. Цей стиль життя відзначається динамічністю та легким доступом до різноманітної інформації, яка використовується у повсякденних справах, виробництві та безперервному підвищенні професійного рівня. Особи, що користуються результатами інформаційної революції, сприймають світ інакше, ніж ті, хто позбавлений цього доступу. «Інтернетівській» людині легше комунікувати з людьми на великій відстані та бути в курсі подій у реальному часі. Мережа вже не є розвагою, а необхідною основою інформаційного суспільства.

При прийомі на роботу перевага часто надається кандидатам, які володіють комп'ютерними та інтернет-навичками. Чим більше сервісів і послуг переходить у цифровий простір, тим складніше стає людям без доступу до мережі отримати роботу, підвищити кваліфікацію та досягти успіху у бізнесі.

Цифрова нерівність характерна і для особистого розвитку людини, і для розвитку держав, регіонів. У найближчому майбутньому замість поняття «бідна країна» політики будуть говорити про «країни з дефіцитом знань». Держави будуть змушені робити пріоритетом підвищення рівня освіти та професійної компетенції громадян, адже сучасна конкурентоспроможність значною мірою визначається наявністю висококваліфікованих людських ресурсів. Країни, які не розвиватимуть науку та не використовуватимуть повною мірою накопичені знання, неминуче відставатимуть від сусідів, що призведе до зростання економічної та соціальної нерівності на глобальному рівні.

Ми можемо навести багато прикладів того, як інформація, що розповсюджується у віртуальному світі, приносить реальні економічні вигоди своїм власникам. Однак існує низка наукових та практичних завдань, які є актуальними для розвитку всього людства, для вирішення яких потрібні комп'ютери. Так, вченими Оксфордського університету (Великобританія) при співпраці з однією з технологічних компаній США створено комп'ютерну програму для перегляду та вивчення мільярдів хімічних сполук у пошуку тих, які можуть бути використані для лікування раку. Реалізувати новий антираковий проект можна лише за допомогою віртуального суперкомп'ютера, що складається з десятків тисяч ЕОМ, з'єднаних через Всесвітню мережу. Одному ж (реальному, а не віртуальному) комп'ютеру, яким би потужним і сучасним він не був, на це довелося б витратити десятки років. Використання великої кількості комп'ютерів через інтернет дозволяє вченим та організаціям думати про проекти, реалізація яких раніше була неможливою.

Не лише створення ефективних препаратів, але науковий та технологічний прогрес, як правило, неможливий без використання комп'ютерних систем. Наприкінці дев'яностих років XX століття у розвинених країнах зросла кількість заявок на різні винаходи. Наприклад, 124 068 патентів було зареєстровано в США в 1997 році, у 1998 - 163 147, а в 1999 році - вже близько 170 000. Таким чином, лише за два роки їх зростання становило 36% [20]. Оскільки більшість патентів впроваджуються в конкретних товарах і

послугах, стає зрозуміло, що діяльність винахідників є одним з головних показників економічного розвитку сучасного суспільства. Просто неможливо орієнтуватися в морі патентної інформації без комп'ютерних технологій ні для окремих винахідників, ні для транснаціональних корпорацій. Крім того, Інтернет дозволяє талановитим винахідникам знайти людей, які можуть перетворити творчі ідеї в нові товари та послуги. Науковий та технологічний прогрес безпосередньо пов'язаний зі швидкістю накопичення знань та здатністю використовувати їх для вирішення конкретних проблем.

Таким чином, ведення бізнесу може розглядатися як процес перетворення ресурсів на економічні цінності та знання як один із найважливіших ресурсів. Сьогодні близько 15% людства створює майже всі світові технологічні інновації, близько половини здатні їх прийняти та вивчити, а решта третина людства, як правило, вимикається з цих процесів. Якщо так піде далі, то багаті та добре освічені нації стануть ще багатшими та освіченими, а бідні ще бідніші та нерозвиненими. Якщо людству не вдасться подолати «цифровий розрив» у часі, нові технології, які мають великі можливості, призведуть до ще більшої диференціації суспільства. Не може бути спокою на планеті, жителі якої мають такий різний рівень добробуту.

Часто ми чуємо думку про те, що проблема «цифрової нерівності» далеко надумана. Іноді складність завдання бентежить й самих лідерів інформаційних технологій. Так, керівник Microsoft Білл Гейтс, виступаючи в жовтні 2000 року на конференції «Створення цифрових дивідендів», присвяченій розробці програми для подолання технологічного розриву між розвиненими країнами та регіонами, що розвиваються, висловив сумнів, що комп'ютеризація стосується пріоритетних завдань людства. У розвинених країнах просто не уявляють життя за один долар на день, як це відбувається у багатьох країнах, що розвиваються. «Немає електроенергії. Немає системи опалення. Ці люди не живуть, але намагаються вижити. Їм не потрібні особисті комп'ютери», - пояснив Гейтс своє розуміння ситуації [21]. Увійшовши до полеміки з ним, інший учасник конференції Ікбал Квадір, засновник першої бангладешської компанії для

надання мобільних послуг, сказав: «Звичайні люди повинні бути вільними та поінформованими. Якщо ми створимо середовище, в якому люди можуть піклуватися про себе, вони, безумовно, знайдуть рішення своїх проблем» [22]. Наведені цитати є досить показовими – проблема справді складна, але просто немає іншого способу її вирішити, як використання досягнень наукового та технологічного прогресу. Підвищити рівень добробуту людей можна лише завдяки новим технологіям для виробництва товарів і послуг, а технології, як ми вже з'ясували, базуються на використанні комп'ютерів.

Проте є скептики, які стверджують, що заклик подолати «цифрову нерівність» - це лише хитрість фірм (в основному західних), які хочуть збільшити продажі комп'ютерів. Дійсно, комп'ютери будуть продаватися більше, але це не примха окремих фірм, а тенденція в розвитку людського суспільства. За останні 30 років обчислювальна потужність комп'ютерів подвоюється кожні 18 місяців. Швидкість передачі інформації в телекомунікаційних мережах постійно зростає, і її вартість постійно знижується. Якщо у вісімдесятих, мідні телефонні кабелі мали здатність передавати інформації на рівні однієї сторінки в секунду, сьогодні оптоволоконний кабель може «прокачати» понад 90 тисяч томів в секунду.

Ще одне підтвердження цифрової нерівності полягає в тому, що комп'ютери занадто дорогі для більшості населення нашої землі. Проте, починаючи з 1954 року, вартість нового комп'ютера щорічно знижується на 19% і ця тенденція залишиться в майбутньому.

Розрив між тими, хто має доступ до комп'ютерних технологій, та тими, хто позбавлений такої можливості, проявляється в різних сферах суспільства.

Ступінь свободи громадян, які регулярно використовують інтернет, збільшується. Унікальність спільнот користувачів комп'ютерної мережі складається, зокрема, в тому, що завдяки їм створюються нові соціальні структури, існування яких у невіртуальному світі неможливе чи ускладнене. Замість «атомізованої» структури суспільства, яка дозволяє урядам через ЗМІ легко маніпулювати громадською думкою, виникає нова система соціальних

зв'язків. Кожен «мережист» має можливість обговорити соціально значущі проблеми в режимі реального часу з потенційно необмеженою кількістю як прихильників, так і противників, а також відновити інформацію про події на місцях різних внутрішніх та іноземних публікацій. Таким чином, ідеї щодо формування ефективного громадянського суспільства набувають необхідної матеріальної бази. У демократичній державі загальний доступ до глобальної мережі повинен бути визнаний суспільним благом. У той же час, роль інтернету можна порівняти з роллю безкоштовних та загальнодоступних бібліотек, а здатність його вільно використовувати стає фактором, який дозволяє досягти як рівня «соціальної інтеграції», так і надання цивільних свобод.

Слід також мати на увазі, що після приєднання до інтернету певної держави від'єднання від мережі з політичних чи етичних причин стає таким же нереальним, як, наприклад, скасування використання банкнот. Це пояснюється не лише резонансом, який може спричинити таку акцію, але й технічними особливостями підключення до всесвітньої павутини – цю можна здійснювати як через телефонну лінію, так і через супутниковий канал і навіть через звичайну енергетичну сітку (останній метод ще не знайшов широкого застосування, але проведені експерименти свідчать про його перспективи). Таким чином, за наявності глобальних комунікацій неможливо запобігти поширенню інформації, люди не можуть бути позбавлені нових ідей та продуктів.

Форми відносин між громадянами та державними установами також змінюються в інформаційному суспільстві. Вже сьогодні функції багатьох урядових та муніципальних установ можуть бути ефективно реалізовані через інтернет. Можливо, незабаром населення не будуть відлякувати такі поняття, як «електронні державні службовці», «електронна звітність» або «електронна система соціальної підтримки». Якщо, наприклад, потрібно буде проконсультуватися в будь-якій державній організації або отримати сертифікат, то можна використати комп'ютерну інформаційну систему. Елементи електронної звітності існують сьогодні. Отже, платники податків можуть заповнити електронну декларацію, що зменшує ймовірність помилок та

спрощує податковий облік. Спілкування між громадянами та керівними органами, необхідне в тій або іншій ситуації, організоване за допомогою чатів та електронного листування. На додаток до очевидних заощаджень сил, часу та нервів, «онлайн-бюрократія» повинна надати громадянам більше можливостей у питаннях контролю над державою. Для того, щоб «електронна держава» стала реальністю, доступ до державних мереж повинен бути наданий усім громадянам – це стане найважливішим чинником створення сучасного відкритого та конкурентного суспільства.

У розвинених країнах більшість державних та регіональних структур, а також деякі місцеві органи влади мають власний веб-сайт. Згідно з результатами опитувань, проведених, наприклад, у Німеччині – європейському лідері у використанні телекомунікаційних технологій, 80% її мешканців виступають за дозвіл усіх бюрократичних формальностей через Інтернет. Примітно, що це число перевищує кількість користувачів мережі [23].

За словами дослідників, у західних країнах необхідність переходу державних послуг в інтернет буде відчуватися все значніше. Зокрема, це пов'язано з тим, що представники найбільш швидко зростаючої групи користувачів мережі – люди у віці від 55 до 65 років – найчастіше шукають послуги в різних державних структурах.

Сучасні телекомунікаційні технології також можуть допомогти у боротьбі з корупцією, що робить державні відносини з комерційними структурами максимально прозорими. Приклад того, як залучити громадян для вирішення соціально важливих проблем, представлений міжнародними організаціями. 14 серпня 2000 року представник Світового банку в Києві відкрив дискусійний форум в Інтернеті (<http://www.worldbank.org/ukrainecas>), де кожен громадянин України може зробити свої пропозиції та коментарі щодо діяльності банку в цій країні.

Переваги, які визначає інформаційно-технічна революція, є значними. Щодня з'являються нові напрями використання інтернету для вирішення різних проблем. Важливо зрозуміти, що виникає нове суспільство, яке складається з

двох класів: клас добре освічених людей, які мають доступ до найрізноманітніших знань, створення та споживання нових товарів та послуг, а також клас низькокваліфікованих, погано освічених та малозабезпечених людей. Як свідчить історичний досвід людства, такий аналог дуже часто закінчується кривавими революціями. Ось чому розвинені країни намагаються знайти вирішення проблеми «цифрової нерівності» як для своїх громадян, так і для жителів країн з нижчою стадією технологічного розвитку.

Існує думка, що цифрова епоха наближається занадто швидко та непередбачувано, щоб уряди могли суттєво вплинути на хід справ. Тому для розвитку цифрової економіки повинен бути залучений більш мобільний приватний сектор, і, перш за все, приватні інвестиції необхідні для вирішення проблеми «цифрової нерівності». Проте роль урядів та міжнародних організацій не може бути недооцінена.

У липні 2000 року на зустрічі в Окінаві (Японія) лідери восьми країн прийняли «Окінавську хартію про глобальне інформаційне товариство», в якій вони визнали небезпеку «цифрового розриву» і оголосили необхідність його подолання. Організація Об'єднаних Націй створила робочу групу для подолання відсталості країн, що розвиваються в інформаційній сфері. Під егідою ООН вже існує ряд програм, в яких волонтери навчають мешканців країн третього світу використовувати комп'ютерні технології у повсякденному житті. Крім того, майже на будь-якій зустрічі провідних лідерів бізнесу в тій чи іншій формі обговорюється проблема забезпечення доступу громадян до світових інформаційних ресурсів.

Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку У 2024 році близько 5,5 млрд людей ($\approx 68\%$ населення) користувалися інтернетом; проте 2,6 млрд залишались офлайн – нерівність концентрується в низькодохідних країнах і сільській місцевості. 5G-покриття досягло приблизно 40% населення світу у 2023 році (але розподіл дуже нерівний: висока доступність у високодохідних країнах, низька – у слаборозвинених країнах) [24]. Основні показники забезпеченості інтернетом у світі наведені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Рівень охоплення населення інтернет-послугами в світі
(складено автором за даними [24, 25])

Показник	2023 р.	2024 р.
Особи, які користуються Інтернетом (люди, млрд)	5,3 млрд (65%)	5,5 млрд (68%)
Число людей офлайн (млрд)	2,8 млрд (35%)	2,6 млрд (32%)
Мобільні інтернет-користувачі	4,6 млрд (57% населення)	-
Гендерний розрив у користуванні інтернетом	Чоловіки 70% Жінки 65% (паритетність 0.92)	-

Згідно даних таблиці у 2023–2024 роках глобальні показники підключення продовжували рости, але суттєві розриви зберігаються між регіонами, між міськими і сільськими територіями, між багатими й бідними країнами. Це має прямі наслідки для економічної конкурентоспроможності, безпеки, культурної присутності і дипломатичного впливу держав, а саме:

1. Країни з високим рівнем підключення та власними 5G/оптоволоконними мережами мають перевагу в кібердипломатії, розвідці, просуванні культурного продукту та цифрових сервісів; відставання знижує суверенітет у цифровому просторі [26];

2. Велика частина прибутків від цифрової економіки концентрується у країнах-лідерах; для держав із низьким рівнем підключення це означає втрату можливостей експорту послуг та стартап-екосистем [27];

3. Низький рівень цифрової грамотності та доступу посилює вразливість до дезінформації, ускладнює просування гуманітарної допомоги, а також створює «інформаційні бункери», що ускладнює дипломатичну комунікацію й міжнародні переговори;

4. Гендерний розрив у доступі до інтернету, який найбільш гострий у Південній Азії та частинах Африки [24], означає, що міжнародні програми розвитку мають включати специфічні заходи для жінок (доступ, доступні тарифи, безпека в мережі).

Проблема «цифрової нерівності» є досить складною. Її рішення вимагає кардинальних дій не лише на рівні окремої країни, але і в усьому планетарному масштабі. Кожен громадянин повинен усувати «цифровий розрив» на особистому рівні: обрати спеціальність, яка відповідає вимогам інформаційного товариства, пояснити дітям важливість комп'ютерних технологій та, можливо, займається бізнесом у цій перспективі. Враховувати гендерну перспективу у всіх програмах цифрового розвитку.

Необхідно інтегрувати цифрову інклюзію в зовнішню допомогу, це потрібно забезпечити через субсидування доступу для вразливих груп, інвестиції в освіту цифровим навичкам, партнерство з приватним сектором для побудови інфраструктури.

Фокус у подоланні цифрової нерівності має зміщуватися від простого забезпечення формального «покриття» територій інтернетом до створення умов для значущого підключення. Йдеться не лише про наявність сигналу чи доступу до мережі, а про якісні характеристики цього підключення: швидкість і стабільність інтернету, його реальна доступність за ціною для домогосподарств та бізнесу, а також наявність у користувачів базових і просунутих цифрових навичок. Адже навіть за умов технічного доступу людина без достатнього рівня цифрової грамотності не може повноцінно користуватися електронними послугами, захищати власні дані чи брати участь у глобальній цифровій економіці. Тому міжнародні ініціативи та національні стратегії мають приділяти увагу не лише інфраструктурі, але й розвитку людського капіталу – щоб інтернет ставав інструментом економічного зростання, соціальної інклюзії та політичної участі, а не лише технічною можливістю. Дипломатія повинна просувати міжнародні стандарти щодо доступності, інтероперабельності та кібербезпеки – це знизить ризики технологічної залежності.

2.2. Глобальні тренди цифрового розвитку: домінування цифрових центрів

Глобальна цифрова революція призвела до радикальної трансформації не тільки технологічного та економічного укладів, а й суспільних відносин, самої філософії життя людини. Ці зміни повною мірою проявилися у сфері міжнародних відносин. Сьогоднішня ситуація у світі схожа (хоча і на принципово новому рівні) з часом винаходу ядерної зброї та початку освоєння космосу, коли технологічні зміни суттєво змінили міжнародну поведінку держав. Вже зараз можна ідентифікувати низку запущених новими технологіями тенденцій, які визначають напрями подальшої еволюції системи міжнародних відносин.

Стрімкий розвиток науки і техніки створив на національному та глобальному рівнях передумови для скорочення соціально-економічної нерівності. Однак він і підвищив вразливість і недовірливість суспільства перед новими викликами та загрозами. Нові канали та засоби комунікації підвищили інформаційну зв'язаність світу. Вони також сприяли атомізації держав, які прагнуть захистити такі канали від зарубіжного втручання. Вибухове зростання технологій і способів їх використання продовжує стирати межу між віртуальним і реальним світом, фактом і вигадкою. Це множить невизначеність у міжнародних відносинах і зміцнює їхній анархічний стан [28].

Ця невизначеність посилюється все більшим розривом між динамікою розвитку та впровадження інновацій та швидкістю відображення цих змін у нормативній сфері. Феномени, неврегульовані міжнародним правом, стають викликом класичній системі міжнародних відносин. Так, відсутність кодифікованих домовленостей щодо обмеження використання штучного інтелекту або суперкомп'ютерів і хмарних обчислень у військовій галузі залучає держави, що володіють такими технологіями, у коло постійної гонки озброєнь, що відволікає ресурси та увагу від розвитку їх цивільного застосування. Оскільки в нових умовах саме інтернет стає ключовим джерелом нових небезпек, в урядів немає єдиних підходів до визначення поняття

«суверенітет у кіберпросторі», поки що не ведеться робота з розробки міжнародних угод, аналогічних договору про космос, про Антарктику або про суверенітет у повітряному просторі.

Всеосяжний характер процесів цифрової трансформації призводить до того, що вони потрапляють у фокус уваги дедалі більшої кількості міжнародних організацій – як профільних (МСЕ), так і непрофільних (ЮНЕСКО, ЮНКТАД, ПАРЄ). Це розсіює міжнародний цифровий порядок денний і множить взаємовиключні підходи до його питань. Відсутність єдиного та чіткого понятійно-категоріального апарату в цій сфері посилює протиріччя та спори [29].

На більш технологічно-орієнтованих міжнародних майданчиках – урядових та неурядових – боротьба розгортається за універсальне визнання технічних стандартів, що створюються державами або великими корпораціями. Найбільш щасливі лобісти з-поміж урядів та бізнесу отримують у разі кодифікації пропонованого ними стандарту значну ринкову перевагу: весь світ починає споживати саме їхню продукцію, а вони отримують можливість суттєво впливати на подальший розвиток обраної технології. Подібна боротьба за стандарти має далекосяжні міжнародно-політичні наслідки. З урахуванням стрімкого проникнення «цифри» у суспільне життя країни постачальники цифрових технологій міцно «прив'язують» до себе держав-клієнтів, «підсаджуючи» їх на певні стандарти та типи рішень, підвищуючи залежність таких країн від свого експорту – за аналогією з експортом зброї або енергетичних ресурсів.

Серйозність цієї проблеми яскраво ілюструє, наприклад, ситуація, з якою зіткнулися країни-учасниці Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) під час реалізації цифрової інтеграції. Створення єдиної системи електронного обміну виявилось дуже складним фактом, бо різні держави ЄАЕС використовують різні криптографічні стандарти, не всі з яких визнані безпечними. Відсутність координації при їх впровадженні, нехай і з об'єктивних причин, спричинила появу технічного бар'єру на шляху розвитку інтеграційних процесів, що має

при цьому довгострокові політичні та економічні наслідки.

Глобальна цифровізація значно підвищила міжнародну правосуб'єктність недержавних учасників міжнародних відносин. Спочатку технічна некомерційна організація «Корпорація з управління доменними іменами та IP-адресами», створена за участю уряду США для регулювання питань, пов'язаних з доменними іменами, IP-адресами та питаннями функціонування глобальної мережі, перетворилася на провідний інститут «управління Інтернетом», де держави не мають головної ролі.

Транснаціональні гіганти – Google, Facebook, Microsoft, Huawei, TikTok, Alibaba, YouTube – вже сьогодні на рівних розмовляють із національними та іноземними урядами. Ігнорувати їх як фактор національної безпеки неможливо. З одного боку, інформація, що накопичується такими екосистемами, і впроваджувані ними передові рішення становлять колосальний інтерес для компетентних відомств. З іншого – їхня здатність як інформаційних ресурсів транслювати на гігантську аудиторію ті чи інші інформаційні повідомлення, безпосередньо чи опосередковано – через контрольовану видачу за пошуковими запитами, стає фактором національного політичного життя. Зазначені властивості таких корпорацій наділяють їх «правом голосу» на міжнародній арені та водночас роблять їх об'єктами суворого національного регулювання. Зрозуміле прагнення держав контролювати їх інформаційну діяльність та отримувати доступ до наявних даних призводить до ерозії ліберальних цінностей – свободи слова, таємниці листування, таємниці приватного життя – і порушує питання про їх застосування в цифрову епоху, що змінилася [30].

Окремим пунктом у протистоянні корпорацій та держав залишається питання їх справедливого оподаткування, особливо якщо їхні послуги діють в іноземній юрисдикції. Важливо не допустити подвійного оподаткування таких платформ, щоб уникнути погіршення становища споживачів, продуктів та послуг, які вони одержують.

Можливо, вперше звичайні громадяни отримали здатність безпосередньо

впливати на міжнародні відносини в такому масштабі, як сьогодні. Соціальні мережі, месенджери та інтернет-телебачення практично виграли конкуренцію з традиційними ЗМІ, зробили з кожного власника смартфона потенційного журналіста та наділили його здатністю миттєво робити свої «новини» для мільйонів людей. Такий втішний, здавалося б, прояв свободи говорити і бути почутим затьмарюється тим, що в епоху постправди верифікація факту більше не є вимогою для нашої довіри до нього. У кращому разі ненавмисний суб'єктивізм чи жага уваги «репортера-аматора», не пов'язаного професійною журналістською етикою чи політикою видання, а в гіршому – поширення свідомо неправдивої інформації можуть мати руйнівні наслідки для суспільства та держави.

Водночас приклад із блокування акаунта Трампа у Twitter (з січня 2021 р. по листопад 2022 р.) демонструє й інший тренд. Протягом чотирьох років президентства Трампа Twitter був важливим ресурсом його влади та головним інструментом боротьби з політичними супротивниками. З його допомогою Трамп ставив інформаційний порядок денний, диктував політичну волю, призначав на посади і з ганьбою звільняв учорашніх однодумців. Для мільйонів прихильників президента Twitter став рупором невдоволення Вашингтоном. З його допомогою можна було, залишаючись незрозумілим, бути хоч почутим елітами. Тому одних твіти президента бавили, інших – лякали, третіх – дратували [31].

На рівні символу блокування акаунта Трампа – навіть після того, як він здав назад і закликав своїх прихильників до мирного протесту, була набагато демонстративніша і раптовіша його «ліквідація» як президента за два тижні до терміну закінчення повноважень, ніж через суд чи імпічмент. Але що важливіше – місію щодо «ліквідації» здійснили не Конгрес, не військові та не Верховний суд, а голова технологічної компанії Twitter.

Цей випадок, найімовірніше, з одного боку, підніме запит третіх країн на «цифровий суверенітет» від американських техногігантів, з іншого – посилить намір цих держав захиститися від домінування своїх та іноземних

технологічних компаній шляхом більш жорсткого законодавчого регулювання їхньої діяльності на своїх територіях. У довгостроковій перспективі це може зміцнити політичну фрагментацію світу.

Подальший розвиток когнітивних технологій, насамперед *deepfake*, наділяє зловмисників необмеженими можливостями створення токсичного контенту, який за силою впливу вже може зараховуватися до зброї масового ураження [32].

Таким чином, зростання свободи суспільства та зміцнення інструментів її реалізації парадоксальним чином розвивається паралельно із зміцненням поліцейської могутності держави, і це стає новою нормою повсякденного життя. Посилення другої тенденції відбувається і з об'єктивних причин: прагнення держав забезпечити безпеку громадян, у тому числі обмеживши їх доступ до «даркнету» та неконтрольованих елементів мережі, навряд чи можна назвати диктаторською примхою урядів. Ступінь деанонімізації користувачів у мережі й надалі зростатиме.

Відсутність визнаних усіма гравцями інститутів арбітражу або розслідування кіберпригод і кіберзлочинів, поки що слабка розвиненість інструментів цифрової криміналістики унеможлиблює достовірне визначення винної в інциденті сторони, що, у свою чергу, підвищує рівень недовіри та конфліктності між країнами. При цьому в умовах розвитку нових технологій – насамперед інтернету речей та автономних інтелектуальних систем – зловмисникам достатньо мати досить потужний побутовий комп'ютер або навіть смартфон, щоб зламати систему безпеки об'єкта критичної інфраструктури і викликати катастрофу або заволодіти чутливою інформацією, а хакером цілком необов'язково може бути диверсант або терорист.

Спроба країн захистити себе від такого проникнення має низку наслідків. Насамперед держави прагнуть обмежити вразливість мережі за рахунок стимулювання імпортозаміщення та глибокої локалізації – довіряти «своєму» контрольованому виробнику обладнання простіше. Це призводить до розпаду міжнародних виробничих ланцюжків та певної ерозії принципів міжнародного

поділу праці. В умовах, коли всі, хто може, починають виробляти власне критичне обладнання та «софт» (сервера, операційні системи, антивіруси та системи безпеки), економічна спеціалізація втрачає свою привабливість. Крім цього, обмеження конкуренції уповноважених операторів на ринку неминуче призводить до уповільнення розвитку технологій, змушуючи держави жити в дилемі: прогрес чи безпека. Тут, як і в багатьох інших аспектах глобальної цифрової економіки, проявляється суперечність між інформаційним обміном як явищем глобальним та фізичною інфраструктурою, що має територіальну прив'язку, а отже, що знаходиться під певним суверенітетом.

Ця суперечність проявляється з усією очевидністю в питанні зберігання, обробки та переміщення інформації по інтернет-каналах. Історично склався серйозний дисбаланс у географічному розподілі базової інфраструктури та національної приналежності основних інтернет-гравців. Понад 60 % від загальної кількості доменів управляються американськими гравцями (Verisign, Afflias), більш ніж 50 % мереж доставки контенту належать американським компаніям (Amazon, Akamai, CloudFlare), усі основні провайдери першого рівня – резиденти США, у США перебувають і десять із тринадцяти DNS-серверів. Не дивно, що за такої «інтернет-географії» та усвідомлення готовності США йти в односторонніх санкціях на крайні заходи [32] держави, які не є безпосередніми союзниками Вашингтона, прагнуть створити альтернативний захищений контур «національного, суверенного інтернету» – і кількість таких держав зростає. Так, згідно індексу цифрової конкуренції (IMD World Digital Competitiveness Ranking) у 2024 р. 1 місце належить Сінгапуру, 2 – Швейцарії; 3 – Данії, США на 4-му місці (рис. 2.1) [33].

З іншого боку, за оцінками експертів супутниковий Інтернет не пізніше середини цього століття може витіснити Інтернет кабельний – і на новому витку боротьба переміститься в космос або верхні шари атмосфери [34], але її природа, яка полягає в небажанні держав залишати ключову інфраструктуру поза зоною свого суверенного контролю, збережеться.

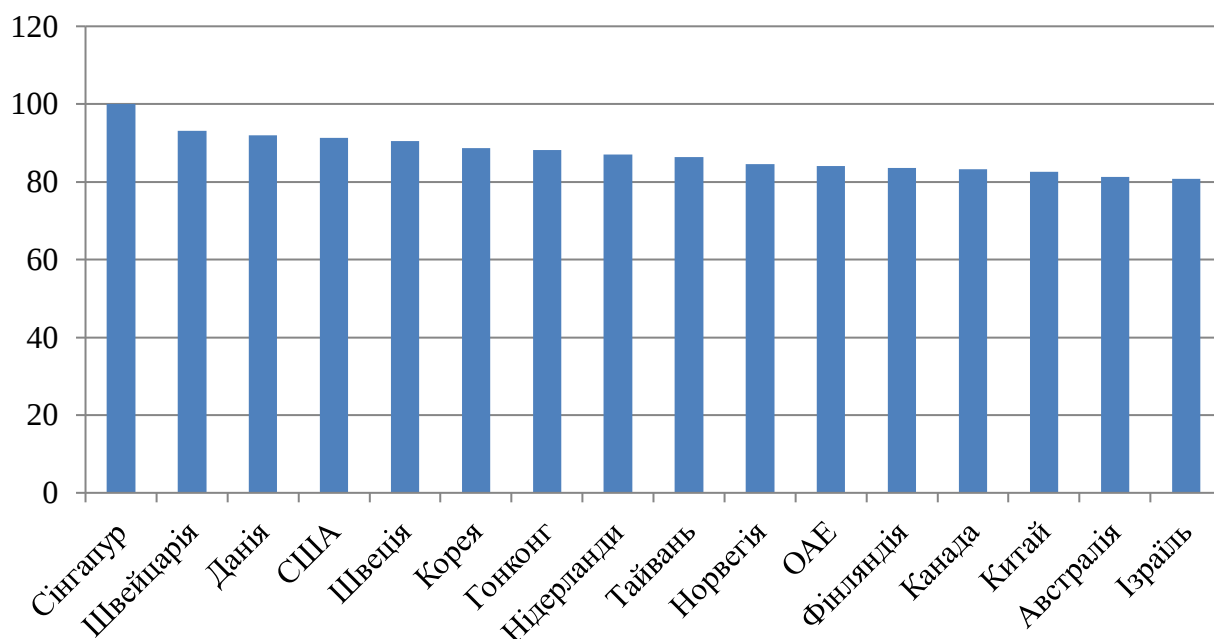

Рис. 2.1. Рейтинг цифрової конкуренції світу у 2024 р. [33]

У 2024 р. згідно глобального індексу цифровізації інвестиції та застосування цифрової інфраструктури мають наступний рівень у десятці країн-лідерів (рис. 2.2).

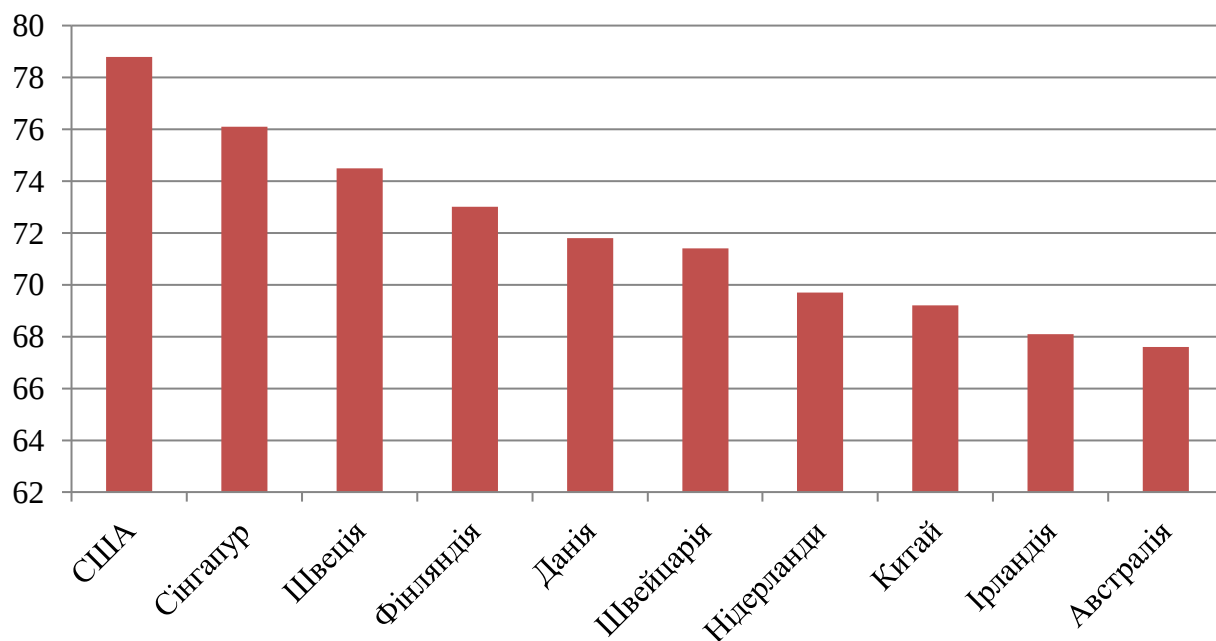

Рис. 2.2. Глобальний індекс цифровізації країн за рівнем інвестицій та застосування цифрової інфраструктури у 2024 р. [35]

Прагнення до суверенного контролю дедалі більшої кількості держав знаходить свій відбиток й у відношенні до питання зберігання персональних даних громадян. Європейський GDPR постулює необхідність зберігання персональних даних усіма операторами інтернет-ринку на серверах, розташованих у національній юрисдикції. Цьому підходу агресивно опонують насамперед держави – учасники «системи п'яти очей» (США, Великобританія, Канада, Нова Зеландія, Австралія), вказуючи на цю міру як надмірну та ту, що не дотримується прав та свобод. З огляду на визначені вище дисбаланси в інтернет-просторі, позицію США та їх союзників можна пояснити. Тим не менш, у міру підвищення оцифрування особистості людини, можливості її цифрової ідентифікації, переміщення в хмарне зберігання всіх особистих даних, ціна помилки при захисті такої інформації вкотре підвищується. У разі порушення контуру безпеки інформаційного сховища ідентичністю громадянина не просто можуть заволодіти зловмисники – вона може бути повністю стерта, і така цифрова смерть відріже жертв атаки від можливості реалізації базових соціальних прав. Саме тому зростаюча суворість вимог до національного зберігання даних стає домінуючою вимогою епохи [36].

Для національних держав найближчими роками виникають два важливі питання. Перше визначає наскільки вони здатні гарантувати життєздатність своєї інформаційної критичної інфраструктури в умовах кібервійни та зростання мережевого піратства. Кібератаки чи системні збої в мережах здатні надовго вимикати цілі галузі та міста з непередбачуваними наслідками для країни та її населення, проте актуальність та величина таких загроз ще далеко не усвідомлені. Друге – наскільки добре уряди розуміють принципи та способи забезпечення безпеки персональних даних та як регулюватиметься порядок обігу деперсоніфікованих великих даних. Оволодіння такими даними іншою державою дозволить побудувати достовірну картину розвитку економіки та промисловості, уразливостей сільського господарства, епідеміологічної обстановки, профілів споживання та скоригувати свою політичну, військову чи економічну стратегію відповідним чином. Очевидно, прискорений розвиток

національного законодавства, яке регулює принципи обігу національних великих даних та вихід на міждержавні переговори з цього питання – справа найближчого майбутнього.

2.3. Вплив цифрової нерівності на участь держав у глобальному управлінні

Вже сьогодні присутність держав у вищій лізі світової політики неймовірна без стратегії розвитку у глобальному цифровому середовищі, наявності ресурсів, власних ідей та продуктів у цій сфері. Сама категорія «великодержавності» у XXI столітті має на увазі створення власних технологічних платформ, а в ідеалі – формування техноекономічного блоку. Обов'язковими атрибутами такого блоку є контрольований ним значний шматок світового ринку, власна валютна зона з емісійним центром, власна модель розвитку, набір ресурсів, технологій та наукових компетенцій, що дозволяють блоку бути незалежним від інших, принаймні у таких ключових галузях, як оборона та критична.

Сфера технологій, в тому числі цифрових, стала однією з найважливіших у боротьбі за владу у XXI столітті. На початку третього десятиліття нового століття очевидним є оформлення двох основних «технологічних екосистем» – американської та китайської [37].

Американська система є найстарішою, найбільш великою та розвиненою. Вона спирається на безумовне технологічне лідерство США. Ключова мета американської стратегії у технологічній сфері – утримувати ініціативу в галузі інновацій, продовжити власне домінування та не допустити появи зіставних конкурентів на глобальному ринку. З огляду на це ведеться активна кадрова робота, створюються пільгові умови для розвитку екосистеми стартапів, використовуються далекі від економічних методи конкуренції.

Місткість ринку та сприятливі внутрішні умови дозволили США вивести на ринок найбільших технологічних та інтернет-гігантів, права інтелектуальної

власності яких законодавчо захищені. Непрямим, але значущим фактором американської техноекономічної системи є створення численних продуктів загального доступу (common goods). Все це дозволяє американським компаніям надавати усьому світу пробну версію власних продуктів, що дає користувачеві можливість без надмірних витрат отримати доступ до одних із найдосконаліших технологій. Запропоновані США принципи відкритості та свободи у цифровій сфері підкуповують. Однак в момент, коли американці засумніваються у своїй гегемонії в технологічному середовищі, ці принципи будуть негайно переглянуті. Виникнуть непереборні межі та бар'єри, націлені на стримування конкурентів та захист американського лідерства [38].

Навіть усередині самих США рішення техногігантів щодо блокування та видалення понад 70 тисяч акаунтів, включаючи сторінки президента Дональда Трампа, схожі на відкриті спроби вилучення при владі інструментів управління. У цьому випадку компанії зіграли за політичний істеблішмент проти неугодного «спойлера» системи. Ймовірно, найближчими роками команда політичних, фінансових та технологічних глобалістів продовжуватиме спільно протидіяти націонал-індустріальному порядку денному в Америці та інших країнах. При цьому з боку демократів все ж таки лунають побоювання, що, якими б зручними не були пропоновані корпораціями технології, посилення впливу техногігантів небезпечно як через накопичення ними «безпрецедентної економічної сили», так і через нарощування «контролю за політичним спілкуванням і комунікаціями» [39]. Домінування техногігантів у розповсюдженні інформації та їх здатність до політичної мобілізації вже зараз становлять загрозу для демократичних урядів.

Китайська техноекономічна платформа менша за американську, хоча й тут очевидні претензії на технологічне лідерство. Значний обсяг фінансових та людських ресурсів дозволяє китайській екосистемі бути замкнутою на себе та адміністративно перерозподіляти ресурси на ті галузі технологічного розвитку, які є для політбюро КПК найперспективнішими. Китайці перші у світі експериментували з автономізацією низки сервісів та послуг, побудувавши

«Велику Китайську цифрову стіну» (The Great Firewall of China). І якщо американці надають усьому світу пробну версію свого продукту, то конкурентоспроможність китайської моделі спирається на дешевизну їх пропозиції та участь у фінансуванні передових розробок в інших державах. Китай спирається на тактику очікування і не реагує на провокації США. Америку в Китаї справедливо розглядають як більш вагомого та сильного гравця у цій сфері. Проте темпи зростання китайської технологічної промисловості дозволяють Пекіну розраховувати на те, що порівняльне становище США над ринком – питання часу. Малоімовірно, що американці зможуть зупинити цей процес. У світовій політиці є запит на прагматизм. З огляду на нього все більше американських союзників (включаючи європейців) прихильно сприймають пропозиції Китаю про співпрацю в цифровій сфері [40].

Зростання усвідомлення європейськими країнами важливості цифрового суверенітету може мати певні наслідки. Ключові країни Європи – Німеччина, Франція, Італія, Нідерланди – побоюються залежності від американців та китайців. На необхідності розвитку національної технологічної платформи особливо наголошують французи. Європейці бояться втратити суб'єктність у світовому технологічному середовищі і зрештою опинитися в ситуації, коли їхній голос не буде врахований [41].

Спроба кожного з блоків виключити вплив конкурентів на свою критичну інфраструктуру неминуче призводить до політизації технологій та технологічних війн. Цифрові технології, будучи наскрізними для сучасного економічного і соціально-політичного простору, стають головним полем нової війни. Кібератаки на цифрову критичну інфраструктуру можуть бути не менш деструктивними, ніж ядерна чи біологічна зброя [42].

На тлі домінування ряду розвинених країн у цифрових технологіях та виникнення глобальних монополій, що контролюють мережеву інфраструктуру та потоки даних, виникає загроза цифрової нерівності та цифрового колоніалізму. Цифровий технологічний суверенітет стає необхідною умовою суверенітету політичної та національної незалежності.

Перебудова принципів функціонування міжнародних відносин та всієї моделі світової геоekonomіки надає провідним техноekonomічним блокам, своєрідним «цифровим неокolonіалістам» сучасності, нові можливості. Продовжує збільшуватись розрив – тепер уже цифровий – між глобальними провайдерами цифрових технологій та країнами-реципієнтами, які поступово підпадають під усе більшу залежність від технологічно розвинених держав [43].

На поточному етапі країни – «цифрові неокolonіалісти» пропонують об'єктам ekonomічного освоєння виключно пільгові умови створення необхідної для переходу до цифрового майбутнього інфраструктури. Тим самим вони одразу забезпечують їхню долученість до особистих рішень – від систем забезпечення платіжного обігу до систем архівування даних, організації документообігу в цифрових мережах. Важливим є те, що вони мають можливість необмеженого та майже безкоштовного доступу до великого обсягу даних, маючи від цього не лише безпосередній ekonomічний ефект та додаткову перевагу, розвиваючи національні інструменти штучного інтелекту та нейромереж [44], а й ефективні засоби впливу на власні цифрові колонії.

Цифровий колоніалізм продовжуватиме зміцнюватися, і не можна виключити відродження Ради при ООН з опіки – вже з новими, цифровими функціями та повноваженнями. При цьому канонічні межі країн першого, другого та третього світу вже зазнали колосальних змін і продовжать змінюватись. Колишні країни третього світу одержують можливість умовного стрибка «з феодалізму в соціалізм, минаючи стадію капіталізму», – створення передової інфраструктури нового покоління без необхідності підтримки функціонування старої інфраструктури (за її відсутністю) [45].

У цьому сенсі можна передбачити цифровий ривок найбагатших країн Близького Сходу та Африки та їх вихід на значущі на цифровій арені ролі. Основні показники цифрового прогресу у цих регіонах наведено у табл. 2.2.

Показники цифрового розвитку у регіонах
(складено автором за даними [46-48])

Країна / регіон	Показник	Значення
Саудівська Аравія	Частка цифрової економіки у ВВП	15,6 % у 2023 р. (проти 14 % у 2022 р.)
	Оцінка ринку цифрової економіки	Приблизно 131,9 млрд дол. у 2024 р., що відповідає 15 % від ВВП країни
Регіон Близького Сходу	Частка цифрової економіки в регіоні та потенційне зростання	Регіональний цифровий сектор 2022 р. 180 млрд дол., прогноз до 2030 р. – 780 млрд дол.; цифрова економіка має зростати зі 4,1 % ВВП у 2022 до 13,4 % у 2030
Країни Африки	Частка цифрової економіки в ВВП	У 2025 р. 5,2 % внеску цифрового сектору; прогноз до 2050 – 8,5 % ВВП

Зрештою, змінюються й міжнародні фінансові та трудові відносини – цифрові активи переміщуються до більш комфортних юрисдикцій ще легше, ніж фінансові, і практично не залишають слідів такого переміщення. Поява криптовалют позбавляє держави-монополії на ще одне суверенне право – право емісії. Змінюються і поняття «витік мізків» і «трудова еміграція»: тепер національні «цифрові пролетарі» не повинні переїжджати за кордон – їм достатньо, залишаючись у домашніх кордонах, працювати на іноземну корпорацію, відчужуючи тій всю свою інтелектуальну власність, і навпаки – талановиті хіпстери розвивають національну економіку.

У той же час цифрові технології, що формують щоденний побут та інформаційний простір кожної людини, починають все більш помітно впливати на її психіку та практики прийняття рішень. Індивід не тільки стає рабом цифрових платформ глобальних монополій, але й реально поставлений у межі, де все його існування прив'язане до девайсів – мобільного телефону, планшета, «розумного годинника». Під виглядом надання зручностей вони обмежують вибір людини у прийнятті рішень і маніпулюють її поведінкою, у тому числі через підштовхування її до проходження «певним маршрутом». У цих нерівноправних відносинах цифрові монополії під страхом виключення із

соціального середовища експропріюють та безконтрольно експлуатують персональні дані та навіть креативний контент.

Повсюдне впровадження цифрових технологій, у тому числі цифровізація промисловості та державних органів, впровадження мереж 5G, формує імператив забезпечення безпеки та стійкості всієї цифрової критичної інфраструктури. Без розв'язання цієї задачі цифровізація може бути будівництвом «будинку на піску» [49].

Щоб ліквідувати «барикади» та «мінні поля» на шляху цифрової економіки, держава повинна гарантувати як безпеку громадян, так і бізнесу, зрозумілі правові відносини в цифровому середовищі. Особливо це стосується власності та використання персональних та «деперсоналізованих» даних та створеного контенту.

Приналежність і вартість даних – лише одна з накопичених у цифровому середовищі проблем, які терміново потребують вирішення. Не менш актуальна необхідність вирішити протиріччя між вимогами національного або локального зберігання даних та глобальною транспарентністю технологічних і корпоративних процесів, де дані про роботу двигуна літаком, що належить авіакомпанії однієї країни і пролітає над іншою країною, обробляються в реальному часі в третій.

У міру того, як формуються техноекономічні блоки, конкурентна боротьба в цифровому просторі набуває форми війни платформ і стандартів [50]. У той же час низка країн і регіональних об'єднань, які не мають жодного контролю над великою частиною глобального цифрового ринку, домінуючими платформами (наприклад, Індія, Бразилія, Японія, РФ чи Євросоюз) будуть змушені шукати спільні шляхи збереження незалежності та конкурентоспроможності, у тому числі шляхом створення спільних платформ на основі відкритої архітектури та відкритого коду.

Висновки до розділу 2

Цифрова нерівність у сучасному світі є не лише технічним чи соціальним явищем, а глибоким структурним викликом для міжнародних відносин. Вона формує нову геополітичну реальність, у якій рівень доступу до інформаційних технологій безпосередньо визначає конкурентоспроможність держав, можливості розвитку людського потенціалу та участі в глобальній економіці знань. Країни, що забезпечили високу цифрову грамотність, стабільний доступ до інтернету та інноваційних технологій, мають суттєву перевагу у виробництві, науці, освіті, управлінні та безпеці.

Причинами цифрової нерівності є насамперед економічні й інфраструктурні диспропорції між державами. Водночас цифровий розрив проявляється не лише між державами, а й усередині суспільств – між поколіннями, містом і селом, освіченими й соціально вразливими групами. Проблема цифрової нерівності набуває глобального характеру, оскільки вона впливає на баланс сил у міжнародній системі. Держави, які домінують у сфері цифрових технологій, фактично контролюють інформаційні потоки, стандарти й політику кібербезпеки, визначаючи майбутній порядок денний світового розвитку.

Глобальна цифрова революція радикально змінює структуру міжнародних відносин: вона не лише прискорює економічну і технологічну трансформацію, а й переглядає самі засади влади, суверенітету та безпеки. Швидке поширення цифрових технологій створює одночасно нові можливості – для економічного зростання, прискорення наукових відкриттів і розширення комунікацій – і нові ризики: фрагментацію інформаційного простору, посилення впливу транснаціональних технологічних корпорацій, розбіжності в технічних стандартах та законодавчі норми, які відстають від темпів інновацій.

У XXI столітті участь держав у глобальному управлінні дедалі більше визначається їхньою цифровою спроможністю, рівнем технологічного розвитку та здатністю забезпечувати власний цифровий суверенітет. Ті країни, які володіють потужними технологічними платформами, розвиненою науково-

інноваційною базою та контролем над інформаційними потоками, формують нову еліту міжнародної політики - «цифрових гегемонів». У той же час держави, що не мають таких ресурсів, опиняються в ролі залежних користувачів чужих технологій, фактично підпадаючи під вплив «цифрових неоколонізаторів». Цей процес посилює нерівність між країнами, перетворюючи технології на інструмент політичного тиску й глобального перерозподілу влади.

Водночас у світі формується запит на подолання цифрового розриву та забезпечення більш справедливого доступу до технологічних ресурсів. Найбагатші країни Близького Сходу та Африки, активно інвестуючи у створення власної цифрової інфраструктури, демонструють прагнення вийти за межі традиційного поділу на «центр» і «периферію» цифрової економіки. Їхній поступ у галузі штучного інтелекту, фінтеху та «розумних міст» свідчить про можливість появи нових регіональних центрів сили. Проте глобальна рівновага у сфері цифрового управління й надалі залежатиме від того, чи зможє міжнародна спільнота узгодити правила гри, які забезпечать баланс між відкритістю цифрового простору та захистом суверенітету держав.

РОЗДІЛ 3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Цифрова нерівність країн ЄС через призму їх стратегій

Цифрова трансформація в сучасному світі стає невід'ємною частиною повсякденності, охоплює як окремі аспекти суспільного життя – комунікації, торгівлю, транспортні послуги – так і цілі галузі національних економік. Очевидно, що рівень цифровізації перебуває у прямо пропорційній залежності від рівня розвитку: у менш розвинених країнах через обмеженість ресурсів та брак компетенцій ступінь проникнення цифрових технологій нижчий, ніж у розвинутих країнах. З метою запобігання цьому, у ЄС побудовано розгорнуту систему стимулювання цифрової рівності та інклюзії на наднаціональному рівні; і, головне, європейські країни позитивно представлені в різних рейтингах, пов'язаних з соціально-економічним благополуччям та технологіями, що дає можливість оцінити процеси та стратегії розвитку. З огляду на це, проведемо оцінку зв'язку між порядком денним боротьби з цифровою нерівністю в документах стратегічного планування країн ЄС та їхньою поточною конкурентоспроможністю, у тому числі цифровою.

Ряд експертів вважають, що цифрова нерівність базується на «ефекті Матфея» [51], тобто відтворює себе самотійно, що створює інституційні розриви та прирікає суспільство на пастку «колії розвитку» («path dependence») [52]. Це не заважає політикам та управлінцям намагатися подолати цифрові розриви шляхом створення та реалізації регіональних та національних стратегій цифрової трансформації, оскільки цифрова нерівність негативно впливає на економічний добробут [53], а також цифрову і, загалом, національну конкурентоспроможність.

Для аналізу національного порядку денного стимулювання цифрової рівності нами було опрацьовано два види документів – стратегії цифрової трансформації та плани відновлення та стійкості економіки кожної з країн ЄС. Встановлено, що до 2020 р. країни самотійно визначали необхідність

затвердження та реалізації програмних документів із цифрової трансформації. Плани відновлення та стійкості країн ЄС відрізняються тим, що наднаціональні рамки були задані країнам досить жорстко у прив'язці до обраних пріоритетів та фінансування із загальних фондів ЄС у стратегії «Наступне покоління ЄС» [54], на яке претендує конкретна держава.

Проведено контент-аналіз текстів стратегічних документів країн ЄС за наступними параметрами: наявність актуальної або, за відсутності таких, стратегії цифрової трансформації минулого періоду/аналогічні програмні документи; наявність узгодженого Єврокомісією національного плану відновлення та стійкості економіки; характер та склад заходів, на які спрямована цифрова трансформація в державі, а також згадка понять (колокацій) «цифровий розрив»/«цифрова інклюзія» у тексті документів.

На підставі зазначених параметрів за допомогою контент-аналізу документів кожен член ЄС проранжований за такою методикою (табл. 1).

Таблиця 3.1

**Критерії оцінки присутності порядку денного цифрової рівності у
стратегічних документах країн-членів ЄС**

Характер згадки колокацій «цифровий розрив»/«цифрова інклюзія»	Бал
Немає стратегії/ взагалі не згадуються	0
Згадка має одиничний характер	0,25
Колокації присутні в тексті кілька разів, але звернення до цифрового розриву/інклюзії не носить системний характер, а задає поточний контекст або майбутній можливий стан.	0,5
Цифровому розриву/інклюзію присвячений комплекс заходів, але стимулювання цифрової рівності не виділено як суттєвий пріоритет цифрової політики.	0,75
Цифровому розриву/інклюзію присвячений комплекс системних заходів, стимулювання цифрової рівності виділено як окремий напрямок або пріоритет цифрової політики.	1

Обидва типи документів піддані оцінці, оскільки держави могли ще до старту програми «Наступне покоління ЄС» затвердити програми з власними пріоритетами та акцентами, у тому числі щодо цифрової інклюзії; крім того,

країни могли вибрати не дублювання заходів із власних стратегій у національні Плани.

При ранжируванні держава могла отримати максимальні 2 бали, якщо і в її стратегії, і в національному плані відновлення та стійкості економіки стимулюванню цифрової рівності присвячено комплекс системних заходів (або стимулювання цифрової рівності виділено як окремий напрямок чи пріоритет цифрової політики).

Якщо оцінювати змістовно документи, то з примітних моментів слід відзначити зв'язок між штучним інтелектом (ШІ) та цифровою рівністю: принаймні дві країни з 27 – Люксембург та Нідерланди – згадували ШІ як чинник, що працює на пом'якшення або, навпаки, погіршення. Якщо уряд Люксембургу висловлює занепокоєння потенційними наслідками застосування ШІ компаніями, то Нідерланди дивляться на можливості технології більш позитивно. У Плані Нідерландів існує розрахунок на надання якісніших державних послуг населенню на підставі рішень, запропонованих алгоритмами ШІ після обробки великого масиву даних про громадян. Також Німеччина регулює питання розвитку технології окремою стратегією ШІ для федерального уряду, де основна увага сфокусована на дослідженнях навколо ШІ та його практичному впровадженні в проекти, пов'язані з транспортом та охороною навколишнього середовища [55].

У багатьох стратегіях контекст цифрової інклюзії пов'язаний із турботою про вразливі верстви населення, але за більш детального аналізу виявляється, що під уразливими розуміються різні групи населення, у тому числі особи з обмеженими можливостями (Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія); літні (Словаччина, Литва, Люксембург); бідні верстви населення (Литва, Болгарія); роми (Болгарія та Словенія) та безробітні (Португалія).

Цифрова нерівність може фіксуватися у внутрішньому контурі держави (географічні, гендерні, класові аспекти цифрового розриву) та у зовнішньому. У розглянутих стратегіях міждержавна цифрова нерівність зустрічається у контексті негативної оцінки поточної позиції держави (Греція, Італія, Кіпр,

Словаччина, Румунія та Хорватія). Тим не менше, є два цікаві приклади цілеспрямованості в галузі цифрової рівності та конкурентоспроможності – Естонія та Німеччина. Естонія, член ЄС з високими позиціями індексу DESI (9 місце у 2022 р.), позиціонує себе як світового провайдера цифрових послуг та бачить свою місію у скороченні глобального цифрового розриву [56]. У німецькому Плані відновлення та стійкості економіки цифровий розрив згадується як виклик на шляху до цифрового суверенітету.

На другому етапі дослідження співвіднесено результати оцінки стратегій з основними інструментами виміру конкурентоспроможності та цифрової трансформації DESI (індекс цифрової економіки та суспільства ЄС), Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) та Міжнародного інституту розвитку менеджменту (MIPM). Результати порівняння представлені у табл. 3.2, за даними якої запропоновано авторську класифікацію країн ЄС. Вона ділить держави ЄС на чотири групи за рівнем цифрової конкурентоспроможності, у тому числі у межах боротьби з цифровою нерівністю, виходячи з інтегральної оцінки. Оцінка зроблена наступним чином:

1. За кожним рейтингом зроблено ранжування членів ЄС від найвищого результату до низького, країнам присвоєно кольорові ранги (топ-6 лідерів – зелена заливка, кожні наступні 6–7 країн – жовтий ранг порядку та червона заливка – ранг четвертого порядку, біла заливка означає відсутність даних по країні).

2. Додані результати ранжування країн-членів ЄС щодо порядку денного нерівності/інклюдії, отримані на попередньому етапі, а також присвоєно кольорові ранги: зеленим – країни, які отримали 1,75–2 бали; жовтим (ранг 2 порядку) – 1–1,5 бали; помаранчевим (ранг 3 порядку) 0,25–0,75 бали; червоним – 0 балів.

3. На останньому етапі рангам були присвоєні бали: ранг першого порядку (зелена заливка) – 4 бали, ранг другого порядку (жовта заливка) – 3 бали, ранг третього порядку (помаранчева заливка) – 2 бали, ранг четвертого порядку (червона заливка) – 1 бал для значень рейтингів та 0 балів

– для результатів аналізу стратегій. Отримані значення підсумовані та представлені в результативному стовпці (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Оцінка параметрів цифрової трансформації, цифрових розривів та конкурентоспроможності країн ЄС

(складено автором з використанням даних Єврокомісії [56], ВЕФ [57] та МІРМ [58; 59])

Країна	Індекс конкурентоспроможності ВЕФ, 2019	Індекс глобальної конкурентоспроможності МІРМ, 2022	Індекс цифровий конкурентоспроможності МІРМ, 2022	Індекс цифрової економіки та суспільства ЄС (DESI), 2022	Оцінка стратегії та Плану	Інтегральна сума
Данія	81.2	100	100	69.3	1	19
Нідерланди	82.4	94.29	97.85	67.4	1.5	19
Ірландія	75.1	89.52	79.56	62.7	2	18
Франція	78.8	74.34	81.42	53.3	2	17
Німеччина	81.8	85.68	85.17	52.9	1	17
Люксембург	77	87.77	76.47	58.9	2	16
Австрія	76.6	80.42	85.35	54.7	1.5	16
Фінляндія	80.2	93.04	96.6	69.6	0	16
Швеція	81.2	97.71	99.81	65.2	0	16
Іспанія	75.3	66.18	77.4	60.8	1.75	15
Естонія	70.9	78.99	85.06	56.5	1	15
Бельгія	76.4	79.87	81.34	50.3	0.5	13
Латвія	67	66.41	74.24	49.7	1.5	11
Словенія	70.2	65.97	71.45	53.4	0.5	11
Литва	68.4	73.45	79.32	52.7	0.25	11
Італія	71.5	65.03	68.33	49.3	0.25	11
Чехія	70.9	75.81	75.54	49.1	0.25	11
Мальта	68.5			60.9	2	10
Кіпр	66.4	65.31	63.67	48.4	1.25	9
Португалія	70.4	64.5	70.84	50.8	0.75	9
Польща	68.9	53.37	63.09	40.5	1	8
Греція	62.6	57.26	56.93	38.9	1.5	7
Болгарія	64.9	51.36	58.51	37.7	1	7
Румунія	64.4	53.19	58.32	30.6	1	7
Словаччина	66.8	53.53	59.64	43.4	0.5	6
Угорщина	65.1	65.88	65.25	43.8	0	6
Хорватія	61.9	57.3	64.58	47.5	0	4

Далі результати інтегрованої оцінки картографовані та представлені на рис. 3.1.

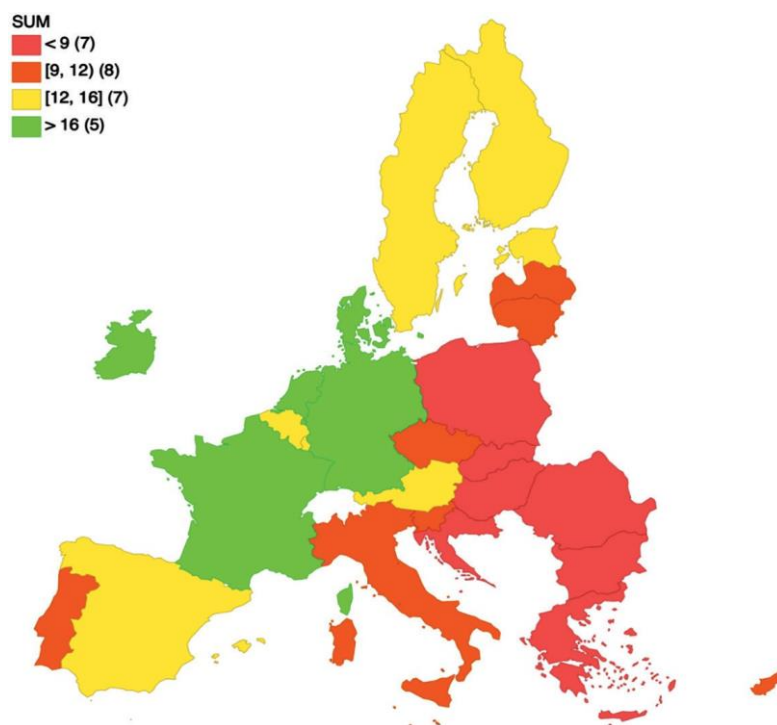

Рис. 3.1. Класифікація цифрової конкурентоспроможності країн ЄС (складено за даними табл. 3.2)

У першу групу потрапили країни, які не лише займають високі позиції в рейтингах цифрової конкурентоспроможності та цифровізації, але й усвідомлюють важливість боротьби з цифровою нерівністю, і, відповідно, відображають це у своїх стратегічних документах. Вони локалізуються у Західній Європі: Німеччина, Франція, Нідерланди, Данія та Ісландія. Два лідери рейтингів – Швеція та Фінляндія – не потрапили до групи 1, оскільки порядок денний цифрової рівності знаходиться за межами їх стратегування. Крім них у другій групі представлені «наздоганяючі» щодо цифровізації країни: Бельгія, Люксембург, Австрія, Естонія та Іспанія. Вони характеризуються стійкими позиціями у рейтингах та ідентифікацією боротьби з цифровою нерівністю як вектора державної політики в галузі цифровізації. До третьої групи умовних «відстаючих» увійшли такі країни Центральної, Південної та Східної Європи, як Чехія, Словенія, Італія, Португалія, Мальта, Кіпр, Латвія та Литва. Необхідне

застереження щодо Мальти: вона не представлена в рейтингах МІРМ, що вплинуло на її підсумкову оцінку. Четверта група країн демонструє позиції в рейтингах конкурентоспроможності нижче середньої і характеризується помірним або низьким ступенем пріоритету порядку денного цифрової рівності. Винятком серед них є Греція, яка отримала 1,5 бала з 2 в аналізі документів стратегічного планування.

Розглядаючи географічне розділення, можна зафіксувати, що просторово кластеризуються країни першої та четвертої групи (Західна та Східна/Південна Європа, відповідно). Лінії розмежування йдуть за рівнем соціально-економічного розвитку, проте ні географія, ні економіка не мають характеру «вироку»: країни Прибалтики змогли подолати непросту інституційну та економічну спадщину і опинилися в третій та другій групах. При цьому Португалія та Австрія демонструють результативність цифровізації нижче, ніж Естонія. Можна стверджувати, що країни зі стійкими і високими позиціями в галузі цифрової трансформації економіки визнають важливість боротьби з цифровою нерівністю, проте для «наздоганяючих» і «відстаючих» закономірність не лінійна: такі країни можуть декларативно ідентифікувати тему на порядку стратегічного планування, але перебувати ще на початку шляху (Латвія, Кіпр).

Таким чином, оцінка зв'язку між повісткою боротьби з цифровою нерівністю в стратегіях країн ЄС та їх поточною конкурентоспроможністю показала, що існує зв'язок між порядком денним стимулювання цифрової рівності та конкурентоспроможністю держави. Доведено, що фіксація проблем із цифровою нерівністю та заходів щодо стимулювання цифрової інклюзії більшою мірою характерна для країн, що мають рейтинги конкурентоспроможності та цифровізації вищі за середній, ніж у країнах з низьким рейтингом.

Виділені чотири групи країн у ЄС підтверджують поширене уявлення про диспропорції всередині Євросоюзу лініями північ/захід – південь/схід, проте при більш детальному аналізі виявляються кейси винятків, як серед країн-

лідерів, так і серед «відстаючих». Динамічно розвиваються у цифровій сфері країни Прибалтики, тоді як Австрії та Бельгії необхідно активніше забезпечувати цифрову конкурентоспроможність та інклюзію.

Слід також визначити обмеження цього дослідження, які пов'язані в першу чергу зі складнощами переходу від якісної оцінки текстів стратегій до кількісної оцінки їх зв'язків з мультипараметричними індексами. Тому висновки слід вважати попередніми. Проте отримані результати можуть становити інтерес для наукової громадськості та менеджерів у галузі цифрової трансформації та просторового розвитку.

3.2. Цифровий розрив в країнах БРІКС

Співробітництво в галузі цифровізації та забезпечення економічного розвитку віддалених територій було оголошено одним із пріоритетів у БРІКС. Цей процес пов'язаний із ризиками зростання всіх видів нерівності, насамперед регіональної, внаслідок економічної неефективності цифровізації у віддалених та сільських районах, де високі витрати на будівництво інфраструктури поєднуються з низьким рівнем цифрової грамотності та попиту на інтернет-послуги місцевого населення.

Усі країни БРІКС проводять активну політику в галузі цифровізації, тому важливо контролювати потенційні ризики зростання регіональної нерівності. Для цього необхідно розуміти, чи зростання використання цифрових технологій на загальнонаціональному рівні супроводжується відставанням найменш розвинених областей і зростанням нерівності в доступі, а також наскільки результати програм цифровізації пов'язані з розширенням доступу до ІКТ найменш розвинених регіонів [60].

Подолання цифрового розриву є пріоритетом всіх країн БРІКС, що створює передумови зниження нерівності. Більш детально розглянемо пріоритетні напрями цифровізації «п'ятірки» БІКС – Бразилії, РФ, Індії, КНР, ПАР. Перша частина «Бразильської цифрової стратегії» присвячена

підвищенню доступності цифрових технологій та розширенню мережі широкосмугового Інтернету, у тому числі на віддалених та ізольованих територіях. В Індії розширення покриття мобільним зв'язком та розвиток інфраструктури широкосмугового Інтернету – два основних напрямки програми «Цифрова Індія». У Китаї одним із пріоритетів 13-го п'ятирічного плану на 2021–2025 роки є охоплення доступом до широкосмугових мереж віддалених гірських районів, островів та рифів. У Росії забезпечення доступу до Інтернету малих населених пунктів – частина національного проекту. «Цифрова економіка» у ПАР, стратегія «Південна Африка з'єднується» передбачає підвищення доступності та швидкості широкосмугового Інтернету [61, 62]. Заходи, що містяться у цих програмах, спрямовані на зниження цифрового розриву на всіх трьох рівнях (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Приклади заходів, спрямованих на подолання цифрової нерівності, що містяться в національних стратегіях цифровізації країн БРІКС

(складено автором за даними [61, 62])

Заходи	Бразилія	Росія	Індія	Китай	ПАР
<i>Рівень 1: Доступ</i>					
Будівництво інфраструктури	+	+	+	+	+
Зниження витрат для телекомунікаційних компаній, що розширюють покриття мобільного Інтернету (податкові пільги, зниження вартості ліцензій)	+		+		
Розширення застосування змішаних джерел фінансування (ДПП, цільові фонди)	+	+	+		
Стандартизація витрат та часу на будівництво інфраструктури			+		
Спільне використання телекомунікаційними компаніями існуючої інфраструктури		+	+		

Продовження таблиці 3.3

Заходи	Бразилія	Росія	Індія	Китай	ПАР
<i>Рівень 2: Використання</i>					
Підключення державних установ, насамперед освітніх, у місті та сільських територіях до високошвидкісного широкосмугового Інтернету	+	+	+	+	+
Підвищення цифрової грамотності	+	+	+		
Програми підвищення кваліфікації державних службовців для надання електронних послуг					+
<i>Рівень 3: Можливості</i>					
Цифровізація державних послуг, розвиток електронного уряду, інформування населення про ці процеси	+	+	+	+	+
Створення загальнонаціональної бази вакансій		+			
Розвиток системи біометричної ідентифікації користувачів	+	+	+	+	+

Найбільш популярний захід у сфері розширення доступу до Інтернету – будівництво інфраструктури – він міститься в документах усіх країн «п'ятірки». При цьому національні цілі з охоплення та швидкості широкосмугового Інтернету значно різняться за амбітністю. На другому рівні всі країни «п'ятірки» реалізують такий захід, як підключення державних установ до Інтернету. Крім того, у РФ та Індії передбачені заходи, спрямовані на підвищення цифрової грамотності. Враховуючи цілеспрямовану політику в цій галузі та низький рівень цифрової грамотності в інших країнах БРІКС, організацією запропоновано ініціативу щодо запуску Школи цифрової грамотності БРІКС [63] та обмін досвідом у даній сфері. Заходи, що передбачають розширення можливостей, пов'язаних з цифровими технологіями, а також заходи, що вживаються на інших рівнях, пов'язані в першу чергу з державною сферою. Дійсно, саме держава відіграє провідну роль не лише у розширенні доступу до Інтернету, а й у створенні та використанні доступних інтернет-послуг та зрозумілого цифрового контенту для населення з низьким

рівнем цифрової грамотності. Тому цифровізація державних послуг може не лише знизити витрати на їх надання, а й створити стимули у розвиток цифрових навичок.

В останні роки країни БРІКС досягли значних успіхів у поширенні цифрових технологій та зниженні цифрового розриву, хоча їхня доступність залишається на різному рівні серед країн групи. Для його оцінки необхідно враховувати не лише рівень розвитку цифрової інфраструктури, а й можливості доступу населення до нових технологій, а також наявність переваг при використанні цифрових технологій, у тому числі розвинений ринок інтернет-торгівлі або електронних державних послуг. З розвитком цифрової інфраструктури на перше місце виходить так званий цифровий розрив другого рівня, тобто «можливість використання цифрових даних та передових технологій» [64, с. 16]. Однак у країнах БРІКС все ще досить велика увага має приділятися й питанню розвитку фізичної інфраструктури, хоча Китай став одним із лідерів розвитку цифрової економіки поряд із США [65].

На національному рівні для країн БРІКС існує чимало даних, що дозволяють оцінити рівень цифрового розриву щодо найбільш розвинених у цифровій галузі економік. Для порівняння було обрано Сінгапур як країну, яка в більшості рейтингів входять до топ-5. Наприклад, обидві країни входять до топ-5 у Networked Readiness Index [66], World Competitiveness report – 3d Pillar [67], Сінгапур входить до топ-5 Mobile Connectivity Index [68].

Країни БРІКС різноманітні за рівнем цифрового розриву. Так, Китай за деякими показниками навіть випереджає розвинені країни (наприклад, кількість користувачів фіксованим широкосмуговим доступом (ШСД), середня швидкість скачування даних з використанням мобільного ШСД та кількість активних користувачів соціальних медіа). РФ за деякими показниками також перебуває на досить високому рівні щодо інших країн (наприклад, міжнародна пропускна спроможність, частка населення, яке

використовує Інтернет, вартість підписки на фіксований Інтернет). При цьому Індія та ПАР за більшістю показників перебувають на низькому рівні, навіть щодо інших країн, що розвиваються.

Таблиця 3.4

Показники цифрового розриву на трьох рівнях: країн БРІКС, Сінгапур
(складено автором за даними [69-71])

Показники цифрового розриву	Бразилія	Китай	Індія	РФ	ПАР	Сінгапур
<i>Доступ</i>						
Число користувачів фіксованим ШСД (на 100 осіб)	13,8	29,2	1,3	21,7	2,5	28,0
Число користувачів мобільним ШСД (на 100 осіб)	88,1	95,4	37,5	87,3	76,0	145,7
Покриття мережею 4G (% населення)	95,5	99,4	94,0	78,0	99,5	100,0
Середня швидкість завантаження даних, фіксований ШСД (Мбіт/с)	47,8	101,3	38,0	60,7	27,9	193,2
Середня швидкість скачування даних, мобільний ШСД (Мбіт/с)	23,8	58,4	11,2	20,4	34,9	53,6
Міжнародна пропускна спроможність (Мбіт/с)	29,2	27,7	25,9	68,0	10,5	954,3
<i>Використання</i>						
Частка населення, яке використовує Інтернет (% населення)	69,8	52,9	37,0	82,4	61,8	88,2
Число активних користувачів соціальних медіа (% населення)	66,0	71,0	23,0	49,0	40,0	79,0
Частка населення, що здійснює покупки в Інтернеті (% населення)	24,0	39,0	2,9	26,0	7,9	63,0
Рівень грамотності (% населення)	93,2	96,8	74,4	99,7	87,0	97,3
Відношення податку до вартості володіння мобільним телефоном (%)	33,2	13,0	23,3	18,0	14,0	7,0
Вартість підписки на фіксований Інтернет (% ВВП на душу)	2,4	2,2	4,5	0,5	2,7	0,8

Продовження таблиці 3.4

Показники цифрового розриву	Бразилія	Китай	Індія	РФ	ПАР	Сінгапур
<i>Можливості</i>						
OSI (Online Service Index)	0,9	0,9	1,0	0,9	0,8	1,0
Число компаній із сайтом (% компаній)	54,0	66,1	48,9	64,6	36,0	-
Кількість створених активних мобільних додатків на людину	73,4	67,5	61,9	75,8	67,8	97,2
Додана вартість сектора ІКТ (% ВВП)	2,7	4,8	5,1	2,1	2,1	9,0

Подібний детальний аналіз неможливий на регіональному рівні для всіх країн «п'ятірки» через фрагментованість даних. Для аналізу було вибрано два основні показники, найбільш повно з доступних характеризуючих наявність або відсутність цифрового розриву: використання Інтернету населенням та доступ до фіксованого широкосмуговому Інтернету. Перший показник характеризує можливості населення регіону щодо використання цифрових технологій, другий – доступність відповідної інфраструктури.

Для аналізу просторової нерівності у доступі до Інтернету за регіонами країн БРІКС використовувалися дані національної статистики [72-76].

Аналіз даних щодо використання Інтернету на регіональному рівні в країнах БРІКС показав (табл. 3.5), що, по-перше, як правило, населення більш розвинених регіонів активніше користується мережею Інтернет (за винятком РФ), по-друге, частка населення, що використовує Інтернет, збільшується по всіх групах регіонів. У РФ відсутність її явного зв'язку між рівнем розвитку суб'єкта федерації та використанням Інтернету пов'язано з географічними особливостями. У менш розвинених областях може проживати нечисленне високоурбанізоване населення (наприклад, Магаданська область), відповідно, вони мають значні можливості щодо забезпечення доступу до цифрових технологій. При цьому деякі більш

розвинуті області (Вологодська, Псковська, Тамбовська) характеризуються наявністю великої кількості малих населених пунктів із населенням менше 100 осіб і, як наслідок, економічною недоцільністю розвитку доступу до Інтернету для телекомунікаційних компаній. Аналогічна ситуація виникла у разі порівняння рівня доступу у середньорозвинених та розвинених регіонах ПАР. До розвинених належить провінція Квазулу-Натал в силу більшої частки обробної промисловості, проте рівень використання Інтернету на її території (55%) нижчий, ніж у середньорозвинених провінціях Мпумаланга (63%) і Фрі-Стейт.

Таблиця 3.5

Частка населення, що використовує Інтернет, за групами регіонів країн

БРІКС, 2014 р., 2022 р. (складено автором за даними [72-76])

Регіони країн БРІКС	Бразилія		Індія		Китай		РФ		ПАР	
	2014	2022	2014	2022	2014	2022	2014	2022	2014	2022
Фінансово- економічні центри	67,8	80,9	54,8	96,2	72,4	75,9	79,4	87,7	64,5	72,4
Розвинені	55,9	73,1	23,3	45,7	53,9	58,6	74,3	80,6	42,3	54,8
Середньорозвинені	44,2	62,9	18,9	35,6	44,5	49,8	70,3	78,7	50,8	59,1
Менш розвинені	40,9	56,6	14,5	28,9	37,5	44,3	68,5	82,7	42,7	47,7
Усі	54,9	69,8	20,0	37,0	47,4	52,9	64,9	82,4	48,7	61,8

При аналізі наявності доступу до фіксованого ІШСД (табл. 3.6) видно залежність доступу від рівня розвитку регіону. В Китаї досить сильний позитивний вплив здійснив «План розвитку широкосмугового Інтернету» до 2025 р., в якому особливо наголошується на необхідності збалансованого розвитку регіонів та рівномірного доступу до високошвидкісного Інтернету. Найбільш значні успіхи у підвищенні рівня доступу в Китаї у 2014–2018 роках були досягнуті у менш розвинених провінціях.

Таблиця 3.6

Частка населення, що має фіксований широкосмуговий доступ до
Інтернету, за групами регіонів країн БРІКС
(складено автором за даними [72-76])

Регіони країн БРІКС	Бразилія		Індія		Китай		РФ	
	2014	2022	2014	2022	2014	2022	2014	2022
Фінансово-економічні центри	19,2	21,4	3,7	5,1	23,2	30,8	18,5	24,3
Розвинені	12,1	14,9	1,6	1,8	13,3	31,4	17,4	22,0
Середньорозвинені	5,1	6,9	0,7	0,8	8,9	26,6	14,5	19,8
Менш розвинені	5,0	6,5	0,5	0,6	7,0	25,7	7,7	10,4
Усі	11,8	13,8	1,2	1,3	14,7	29,2	17,0	21,7

Розрив у розвитку між міськими та сільськими районами в контексті цифровізації набуває особливого сенсу. У всіх країнах БРІКС рівень використання Інтернету нижчий у сільській місцевості, ніж у місті, при цьому національний рівень значно залежить від частки сільського населення, яке найвище в Індії (66% населення). В Індії та Китаї різниця між міськими і сільськими територіями посилилася, а в Бразилії, РФ та ПАР, навпаки, скоротилася. Тобто можна сказати, що в аспекті село/місто нерівність у Бразилії, РФ та ПАР зменшилася, тоді як в Індії та Китаї зросла.

Найнижчий рівень міжрегіонального розриву використання Інтернету спостерігається у РФ. На другому місці – Бразилія, яка значно скоротила рівень міжрегіональної нерівності в аналізований період, що може бути пов'язане з активною політикою цифровізації сільських територій та сільського господарства.

У галузі будівництва інфраструктури (забезпечення доступу до фіксованого ШСД) спостерігається схожа ситуація у всіх країнах, за винятком Індії, де рівень нерівності між штатами значно зріс. Це може бути пов'язане з пріоритетом розвитку мобільного Інтернету в країні, що, згідно з дослідженням Міжнародного союзу телекомунікацій [70], є ефективною стратегією в країнах, що розвиваються, оскільки розвиток мобільного

Інтернету за більш низького рівня економічного розвитку має більший вплив на ВВП країни. Згідно з дослідженням, збільшення покриття мобільним широкосмтовим Інтернетом на 10% збільшує ВВП у країнах, що розвиваються, на 1,8% - у країнах із середнім рівнем доходу, лише на 0,5% - у розвинених країнах [70].

Таким чином, за результатами аналізу цифрового розриву між сільськими та міськими районами, а також між регіонами у країнах БРІКС можна зробити висновок про зниження міжрегіональної нерівності у 2014–2022 роках. Слід зазначити, що в Індії, на відміну від інших країн, зниження нерівності незначне.

Важливість цифрових технологій та цифровізації відзначалася на всіх зустрічах БРІКС, проте особливо активно ця тема стала розвиватися у 2015 р. У цьому році на саміті країн-членів досить багато уваги приділялося потенціалу співробітництва у сфері розвитку цифрової інфраструктури. У підсумковій декларації віталось включення питань, пов'язаних з розвитком цифрових технологій, тобто забезпечення доступу найбільш вразливого населення до мобільного Інтернету, до порядку денного в галузі розвитку [60]. У Стратегії економічного партнерства БРІКС у межах напряму «Фізична взаємопов'язаність» як один із пріоритетних напрямів було виділено сприяння розвитку інфраструктури транспорту та комунікацій. Крім того, відбулася перша зустріч міністрів зв'язку країн БРІКС та була створена робоча група зі співпраці у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Після цього у 2016 р. у декларації за підсумками саміту в Індії було наголошено на необхідності обміну досвідом між країнами БРІКС для подолання цифрового розриву, зокрема, шляхом розширення доступу до електронної торгівлі [77].

Продовжуючи тему співробітництва в галузі цифрових технологій у 2018 р. у Йоганнесбурзі було схвалено ініціативу щодо створення Партнерства БРІКС з питань четвертої промислової революції (PartNIR), націленої серед іншого на підвищення інклюзивності [78]. У 2019 р. консультативна група PartNIR працювала над узгодженням технічного

завдання та плану дій, схвалених на зустрічі у вересні цього року. Крім цього, у 2019 р. відбулася п'ята зустріч міністрів зв'язку країн БРІКС, на якій як один з пріоритетів було відзначено підвищення взаємопов'язаності та доступу до цифрових технологій як ключових драйверів цифрової економіки, інклюзивного зростання та сталого розвитку [79], а в 2020 р. співробітництво в галузі цифрових технологій та розвитку віддалених територій оголошено одним із пріоритетів.

Результати дослідження показують, що всі країни досягли певних успіхів у галузі зниження внутрішньої нерівності у доступі та використанні цифрових технологій, проте залишаються на різному рівні. Тому зайнятість у сфері подолання цифрового розриву може розпочатися з обміну досвідом щодо формування національних стратегій та заходів їх реалізації, у тому числі з метою внесення доповнень, виходячи з міжнародного досвіду. Крім країн БРІКС цей досвід може використовуватися й іншими країнами, що розвиваються, особливо тими, які ще не прийняли національні стратегії в галузі підвищення доступності цифрових технологій.

Другим перспективним напрямом співпраці може стати реєстр кращих практик та досвіду реалізації конкретних проєктів із цифровізації віддалених територій, у тому числі з визначенням найефективніших технологій та підходів до подолання цифрового розриву.

Третій напрямок пов'язаний із використанням потенціалу спільного фінансування проєктів з економічного розвитку та інтеграції віддалених територій, у тому числі із залученням коштів Нового банку розвитку.

Таким чином, країни БРІКС мають досить високий потенціал кооперації в галузі подолання цифрового розриву, реалізація якого може сприяти сталому та інклюзивному розвитку всіх країн групи.

3.3. Цифрова нерівність країн Африки

Африка виглядає єдиним, цілісним регіоном з самобутньою географічною

домінантою. Проте цей континент має 54 незалежні держави, з різною соціально-економічною динамікою та політичною стратегією розвитку.

Тут перебуває більшість найбідніших країн планети. Понад 300 млн африканців із мільярда живуть із доходом 0,65 долара США на день. Абсолютна кількість бідняків в Африці збільшилася у 2022 р. на 90 млн осіб. У деяких країнах Тропічної Африки безробіття охоплює до 30% працездатного населення [80]. У такому похмурому соціально-політичному ландшафті Інтернет може виглядати забавою для обраних.

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU), станом на 2024 рік лише близько 40% населення Африки має доступ до мобільного широкосмугового інтернету, тоді як у розвинених країнах цей показник перевищує 90% [81]. Цей розрив особливо виражений у регіонах на південь від Сахари, де, за результатами опитувань за 2021–2023 роки, лише 39% респондентів у 39 країнах повідомляють про регулярне використання інтернету, участь у цифровізованій економіці також залишається нерівномірною [82]. Крім того, за індексом Global Network Excellence Index від OpenSignal, покриття мобільного широкосмугового зв'язку в Африці охоплює лише 75% населення, з тенденцією до погіршення в сільських районах до 25% незахищеності [83]. Ця проблема не лише консервує соціальні диспропорції, але й посилює вразливість континенту до глобальних криз, таких як пандемії чи кліматичні зміни, де цифрова інфраструктура відіграє ключову роль у координації ресурсів [84].

Основні показники цифрового розриву в країнах Африки наведено в табл. 3.7.

У міжнародному мережевому співтоваристві спостерігається бум соціальних ініціатив, спрямованих на залучення всіх націй у використання ІКТ. Як у пору «юності Інтернету», тон у цих починаннях задає бізнес, мотивований на освоєння нових технологій та ринків. Розвиток Інтернету в країнах Африки був пов'язаний із удосконаленням сервісу туристичної індустрії та зв'язку.

Якщо через призму цих тенденцій поглянути на Африку, то мешканці континенту, які затрималися на старті цифрової революції, мають шанс на

розвиток. Та й політичні еліти країн континенту мають на меті реалізацію ідей світового масштабу, таких як «африканський ренесанс», НЕПАД, галузеві програми Африканського Союзу [82].

Таблиця 3.7

Ключові статистичні показники, що відображають аспекти цифрового розриву в Африці станом на 2023–2025 роки (складено автором за даними [81])

Показник	Значення
Доступ до інтернету (загальний)	37% населення онлайн
Мобільний інтернет	27% населення
Гендерний цифровий розрив (використання мобільного інтернету)	Жінки на 37% менше використовують, ніж чоловіки
Недоступні до інтернету	900 млн осіб
Власність смартфонами	47% населення
Власність комп'ютерами	18% (особиста), 15% (в домогосподарстві)
Учні без доступу до інтернету вдома	82% населення
Сільські жителі без доступу до мобільних додатків для здоров'я	70%

З розвитком Інтернету почала розвиватися електронна самозайнятість населення як атипова форма економічної діяльності. Йдеться в першу чергу про дистанційні послуги в галузі туризму, культури, торгівлі, медійних комунікацій тощо. Зайнятість на умовах віддаленої праці характерна й для фрілансерів Африки, проте істотно це не впливає на загальну невисоку тенденцію цифрового розвитку континенту. Інтернет, як технологія, що стимулює суспільний прогрес, вимагає радикального оновлення інфраструктури переважної більшості держав Африки. Не зайве згадати і про програмне забезпечення, персональні комп'ютери або ділянки колективного доступу, грамотних користувачів.

В Африці спостерігаються диспропорції електронної нерівності. Так, у Зімбабве (на 89% грамотних дорослих припадає 63 користувача Інтернету на 1 тис. жителів); у Кенії відповідно (74% та 45), на Мадагаскарі цей контраст ще різочіший (71% та 5); в Ефіопії розрив виглядає жахливо (36% та 2) [85].

Єдиний втішний мотив – масовані кібератаки Африці поки що не загрожують, оскільки немає об'єкта впливу хакерів. Проте більшість аналітиків

пов'язують прогрес африканського суспільства саме з високими технологіями. У лідерів цифрової революції є виразне розуміння того, що Інтернет для Африки – це насамперед єдиний інформаційний простір, пов'язаний із соціально-політичним, економічним, культурним, психологічним, етнічним континентом буття народів. Ця комунікація – сполучна тканина Африки з рештою світу.

Африканська громадськість покладає великі надії на інтелектуальні комунікації «Великого Кільця», зокрема викорінення неписьменності за допомогою програм дистанційного навчання. Відповідні педагогічні технології вже використовуються ЮНЕСКО.

Ще на II Токійській конференції з розвитку Африки у 1998 р. зазначалося, що освіта є ключем до прискореного розвитку та зниження бідності. Передбачалося, зокрема, досягнення до 2015 р. загального рівня початкової освіти.

З 1988 р. на континенті діє Асоціація з розвитку освіти в Африці, діяльність якої активно підтримують провідні світові держави. Надання дітям рівного доступу до початкової та середньої освіти у 2000 р. було оголошено ООН одним із ключових завдань у Декларації Тисячоліття.

Організовувати робочі місця, торгувати, займатися туризмом, розвивати, удосконалювати затребувані континентом демократизацію, громадянське суспільство, соціалізувати молодь – ось далеко не повний перелік функцій електронних ресурсів [82]. Наприклад, в Ефіопії за останнє десятиліття вп'ятеро зросла кількість туристичних фірм та агентств, які надають послуги мандрівникам усіх країн світу.

Африканська діаспора є ефективним способом управління капіталом, вона грає ключову роль переміщенні капіталів до країн континенту. Грошові перекази електронними каналами становлять одну з основних джерел економіки країни. Отже, Інтернет є невід'ємною частиною соціально-економічних ініціатив континенту.

Незважаючи на очевидні заслуги електронної преси перед народами

Африки, непереборною перешкодою до нарощування її якості та кількості стали тарифи. Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку, ціни на послуги ІКТ у всьому світі знижуються, хоча для багатьох осіб, які мешкають у бідних країнах, широкосмуговий Інтернет продовжує залишатися недосяжним.

Африканські держави мають активно використовувати можливості, які відкриває четверта промислова революція, щоб покращити економічні перспективи для мільйонів своїх громадян, інакше наявні диспропорції можуть ще більше поглибитися. Неодноразові збої в роботі підводних кабелів, спричинили широкі дискусії щодо готовності континенту реалізувати потенціал інформаційно-комунікаційних технологій та використовувати їх як драйвер економічного зростання.

Наприклад, Південна Африка наразі залежить від приблизно десяти підводних кабелів, які забезпечують зв'язок через її розгалужену берегову лінію. Останні перебої, характерні для цього регіону, зачепили чотири кабелі, що змусило перенаправляти інтернет-трафік через альтернативні, менш ефективні мережі, щоб забезпечити безперервність зв'язку в країні.

Разом з тим, Південна Африка вирізняється серед країн Африки на південь від Сахари завдяки відносно широкому доступу до інтернету, що забезпечується цілеспрямованими політичними заходами, спрямованими на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Наразі 70% населення країни має доступ до інтернету, а уряд ставить за мету досягти позначки у 80% протягом наступних трьох років. Покриття широкосмуговим зв'язком також розширюється, зокрема технологія 5G уже впроваджена в 14 африканських країнах. Проте, попри ці досягнення, значні виклики зберігаються, зокрема через недостатньо розвинену або застарілу інфраструктуру, що обмежує доступ до цифрових мереж у сільських громадах. Це перешкоджає значній частині населення реалізувати свої можливості в цифровому середовищі та стримує економічний прогрес країни в цілому [86].

Цифрова нерівність створює значні бар'єри для участі багатьох африканців у глобальному мережевому суспільстві. Відсутність доступу до

інтернету фактично обмежує реалізацію прав людини. Зокрема, потенціал ІКТ для покращення доступу до освіти та медичних послуг залишається невикористаним для значної частини населення Африки, попри політичні ініціативи, спрямовані на подолання цієї проблеми. Дослідження, проведені в країнах Південноафриканського співтовариства розвитку (САДК), свідчать, що уряди визнають важливість розширення доступу до інтернету для підтримки малих і середніх підприємств. Це може сприяти вирішенню проблеми безробіття серед молоді; наприклад, у Південній Африці 45% осіб віком від 15 до 34 років залишаються без роботи [86].

У ширшому контексті, на Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) у жовтні 2023 року було підкреслено, що, хоча 63% населення світу має доступ до інтернету, у найменш розвинених країнах лише 27% громадян є активними користувачами мережі [87]. Цифровий розрив і пов'язана з ним нерівність створюють загрозу для досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Ще в 2018 році Банк розвитку Південної Африки зазначив, що прогнози щодо зростання широкосмугового зв'язку в регіоні залишаються стриманими, оскільки більшість потенційних користувачів не можуть собі дозволити стабільний і надійний доступ до інтернету [86].

Серед нагальних заходів політичного характеру, здатних підтримати позитивні тенденції зростання інформаційного простору країн Африки, слід виділити такі.

По-перше, необхідно вже найближчим часом надати цифровому розвитку системності та безперервності.

По-друге, концепція цифрового розвитку повинна будуватися на комунікації та розвитку цифрової грамотності у інтернет-користувачів. При цьому доцільне і нарощування регіональних електронних ресурсів, без чого немислимий повноцінний інформаційний обмін Африки з рештою регіонів світу.

По-третє, створити Загальноафриканський фонд розвитку інформаційних комунікацій, акумулюючи у ньому фінансові, інтелектуальні, технологічні,

кадрові ресурси для здійснення комплексу завдань модернізації континенту.

По-четверте, плацдармом для координації цифрового розвитку могло б стати Всеафриканське інформаційне агентство, яке сприяло б поширенню об'єктивної інформації про Африку, інформаційної солідарності держав континенту, популяризації кращого соціально-політичного досвіду розвитку.

Висновки до розділу 3

Цифрова нерівність у межах Європейського Союзу залишається ключовим викликом на шляху до формування єдиного цифрового простору, попри високий рівень загальної технологічної розвиненості регіону. Аналіз стратегій цифрової трансформації та національних планів відновлення показує, що підходи держав до стимулювання цифрової інклюзії суттєво відрізняються залежно від рівня економічного розвитку, науково-технічного потенціалу та соціальної політики. Країни Західної Європи демонструють системність і сталість у реалізації програм цифрової рівності, поєднуючи технологічний прогрес із соціальною відповідальністю. Водночас для країн Центральної, Південної та Східної Європи характерним є фрагментарний підхід до подолання цифрових розривів, де цифрова інклюзія часто розглядається як побічний елемент економічної політики, а не як стратегічний пріоритет.

ЄС поступово формує модель «цифрової солідарності», в якій усунення цифрових бар'єрів розглядається як запорука економічної стабільності та політичної єдності. Проте досягнення справжньої цифрової рівності потребує більшої узгодженості між наднаціональними рамками та національними стратегіями, а також системного врахування соціокультурних особливостей кожної держави.

Аналіз цифрового розвитку країн БРІКС показує, що, незважаючи на суттєвий прогрес у цифровізації, регіональні диспропорції залишаються значними. Хоча Китай і РФ демонструють високі темпи розвитку цифрової інфраструктури та охоплення населення інтернетом, Індія та ПАР досі

стикаються з проблемами доступності технологій і низьким рівнем цифрової грамотності. Це свідчить про існування так званого «другого рівня» цифрового розриву, який проявляється не лише у фізичному доступі до мережі, а й у можливостях ефективного використання цифрових ресурсів. Державна політика в усіх країнах «п'ятірки» залишається ключовим чинником подолання цих розривів, адже саме уряди визначають пріоритети розвитку інфраструктури, цифрової освіти та електронних послуг.

Водночас, подолання цифрової нерівності в межах БРІКС має потенціал стати важливим напрямом спільної діяльності, спрямованої на забезпечення інклюзивного розвитку та підвищення глобальної конкурентоспроможності країн групи. Співпраця у сфері цифрової грамотності, створення реєстру кращих практик цифровізації віддалених територій та фінансування спільних проєктів через Новий банк розвитку здатні не лише зміцнити технологічний потенціал країн, а й посилити їхню роль у формуванні справедливішої цифрової архітектури світу.

Африканський континент продовжує залишатися одним із найбільш уразливих регіонів світу у сфері цифрового розвитку, що зумовлено глибокими соціально-економічними контрастами, низьким рівнем інфраструктури та нерівномірним доступом до інтернету. Незважаючи на певні досягнення окремих держав, таких як Південна Африка, цифровий розрив між урбанізованими та сільськими територіями залишається значним. Проблема доступності ІКТ стає не лише технологічним, але й гуманітарним викликом, адже відсутність цифрових навичок та зв'язку фактично позбавляє мільйони африканців права на розвиток і повноцінну участь у глобальній економіці знань. Інтеграція Африки у глобальний цифровий простір можлива лише за умов розвитку широкосмугового зв'язку, залучення інвестицій у цифрову економіку та формування компетентного людського капіталу. Тому майбутнє континенту залежить від того, наскільки ефективно будуть прийняті політичні рішення щодо залучення держав до четвертої промислової революції для зменшення нерівності та досягнення цілей сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-методологічних засад глобального управління, цифрової нерівності країн та їх регіональних особливостей як чинника впливу на процес управління в системі міжнародних відносин зроблено наступні висновки.

1. Дослідження концепції глобального управління дає можливість визначити, що міжнародні відносини еволюціонують у напрямі багаторівневої взаємодії державних і недержавних акторів, що спільно впливають на формування світового порядку. Її виникнення стало відповіддю на обмеженість традиційних підходів реалізму та лібералізму. Глобальне управління не ототожнюється з урядуванням, адже охоплює не лише державні, але й неформальні механізми координації, що забезпечують функціонування міжнародної системи навіть за відсутності наддержавної влади. Його сутність полягає у підтримці життєздатності глобальної системи через мережу норм, інститутів і практик співпраці, що формують певний рівень передбачуваності та порядку у міжнародних відносинах.

Аналіз теоретичних підходів до вивчення глобального управління в міжнародних відносинах демонструє наявність різних поглядів на природу міжнародної системи та можливості її регулювання. Реалістична школа розглядає міжнародні відносини як анархічну систему, у межах якої держави залишаються головними акторами, а міжнародні інститути – лише інструментами реалізації державних інтересів. Лібералізм, навпаки, наголошує на можливості створення механізмів колективного управління, що забезпечують стабільність і розвиток через співпрацю, взаємозалежність та інституційну взаємодію. Попри критику з боку реалістів, ліберальна традиція розкриває потенціал глобального управління як засобу досягнення миру та сталого розвитку. На відміну від жорстких структур реалістичної та ліберальної парадигм, конструктивізм пропонує гнучке бачення міжнародної системи, у якій інститути та взаємодії еволюціонують відповідно до зміни ідентичностей та інтересів учасників.

2. Дослідження Інтернету як повноцінного простору глобальної взаємодії, дало можливість визначити його вплив на всі сфери суспільного життя – політичну, економічну, соціокультурну та безпекову. Його глобальний характер проявляється не лише в масштабі охоплення, а й в уніфікованості технологічних стандартів, що забезпечують цілісність цифрового простору. Водночас розширення функцій Інтернету супроводжується виникненням складних управлінських викликів, пов'язаних із регулюванням інфраструктури, правових відносин, електронної комерції, цифрових прав і культурної різноманітності. Це зумовлює необхідність розроблення міжнародних механізмів управління, здатних враховувати інтереси широкого кола акторів – держав, міжурядових організацій, бізнесу та громадянського суспільства. Ефективне управління Інтернетом можливе лише за умови збереження балансу між свободою, безпекою та відповідальністю, а також забезпеченням рівного доступу до цифрових ресурсів для всіх країн і народів.

3. Визначення сутності цифрової нерівності забезпечує розуміння її системного впливу, що визначає місце окремих держав і соціальних груп у глобальному інформаційному порядку. Вона зумовлює різницю у можливостях доступу до знань, участі в міжнародній економіці та реалізації політичних прав. Ті країни, які не встигають адаптуватися до цифрової трансформації, ризикують опинитися на периферії світової системи – із низьким рівнем інноваційності та обмеженим суверенітетом у цифровому просторі. У свою чергу, високий рівень цифрової грамотності населення, розвинена інфраструктура та політика відкритості даних стають новими критеріями глобальної конкурентоспроможності.

4. Дослідження глобальних трендів цифрового розвитку показало формування нової архітектури міжнародних відносин, у якій технології стають не лише інструментом комунікації, а й чинником геополітичного впливу, економічної могутності та культурного домінування. Домінування цифрових центрів – передусім США, Китаю та кількох провідних транснаціональних корпорацій – створює асиметрію у доступі до технологій, стандартів і даних,

формуючи залежність менш розвинених держав від постачальників цифрових рішень. Це веде до появи нового типу нерівності – «технологічного суверенітету», коли держави, позбавлені власних цифрових платформ, інфраструктур і правових рамок, втрачають можливість повноцінно реалізовувати політичну та економічну незалежність у кіберпросторі.

Для мінімізації ризиків цифрової залежності державам необхідно формувати національні стратегії розвитку цифрового суверенітету, які б поєднували розвиток власних технологій, кібербезпеки та захисту персональних даних із міжнародною координацією та етичним регулюванням.

Оцінка впливу цифрової нерівності на участь держав у глобальному управлінні дає змогу виокремити її ключовим фактором, що визначає політичну та економічну суб'єктність. Держави, які володіють власними технологічними платформами та здатні формувати техноекономічні блоки, отримують стратегічну перевагу, здатну забезпечити незалежність у критичних галузях, таких як оборона, енергетика та комунікації. Домінування США та Китаю у створенні глобальних технологічних екосистем демонструє, що контроль над цифровими ресурсами, доступ до великих даних та здатність управляти інноваційними потоками забезпечує як економічний, так і політичний вплив у світі. Водночас країни Європи та інших регіонів усвідомлюють ризики залежності та активно розвивають національні технологічні платформи, прагнучи зберегти цифровий суверенітет.

Цифровий колоніалізм і концентрація влади у руках глобальних техногігантів створюють нові виклики для міжнародних відносин та внутрішньої політики держав. Незахищені країни стають об'єктами технологічної залежності, а їхні ресурси та персональні дані використовуються безконтрольно для підтримки конкурентних переваг провідних блоків. Водночас цифровізація змінює соціальні практики, трудові відносини та способи комунікації, обмежуючи автономію індивіда та держави. Це підкреслює необхідність комплексної політики безпеки, правового регулювання цифрових активів і захисту критичної інфраструктури.

5. Аналіз стратегій цифрової трансформації та планів відновлення й стійкості економіки країн ЄС демонструє, що цифрова нерівність залишається важливим чинником, який визначає конкурентоспроможність держав. Країни із високими показниками Індексу цифрової економіки та суспільства, такими як Німеччина, Франція, Нідерланди та Данія, не лише активно впроваджують цифрові технології, а й системно інтегрують боротьбу з цифровою нерівністю у стратегію планування. Наголошено на вразливості груп населення в умовах цифрової трансформації та розвитку штучного інтелекту для підвищення якості державних послуг.

Разом із тим, дослідження виявило значні диспропорції всередині ЄС за рівнем цифрової інклюзії та конкурентоспроможності, які простежуються за лінією північ/захід – південь/схід, хоча існують і винятки: країни Прибалтики демонструють динамічний розвиток, а Австрія та Бельгія потребують додаткових заходів для стимулювання цифрової рівності. Попередні результати контент-аналізу підкреслюють, що формування системних стратегій цифрової інклюзії тісно пов'язане із загальною стратегією цифрової трансформації та соціально-економічним розвитком держави, і можуть слугувати важливим орієнтиром у сфері цифрової політики.

Аналіз цифрового розриву в країнах БРІКС показує, що, попри активну політику цифровізації, рівень доступу до цифрових технологій та використання ІКТ значно різниться як між країнами групи, так і всередині окремих держав. Найбільш успішними у подоланні міжрегіональної нерівності стали Китай, РФ та Бразилія, де завдяки розвитку широкопasmової інфраструктури, підключенню державних установ та ініціативам із цифрової грамотності скорочено дисбаланс між міською та сільською місцевістю. Водночас Індія та ПАР досі відстають, особливо в сільських регіонах, що пояснюється високою часткою сільського населення, низьким рівнем цифрової грамотності та фокусом на мобільний Інтернет замість комплексного розвитку інфраструктури.

Співпраця країн БРІКС у сфері цифровізації, включно зі створенням PartNIR та ініціативами обміну досвідом, демонструє прагнення до зниження цифрової нерівності на регіональному та національному рівнях. Водночас результати свідчать про необхідність подальшого вдосконалення національних стратегій цифровізації та більш активного використання міжнародного досвіду для досягнення рівного доступу до цифрових технологій.

Аналіз цифрової нерівності в країнах Африки показує, що континент залишається одним із найбільш відсталих у світі за рівнем досяжності до Інтернету та використання ІКТ. Попри активні політичні ініціативи та зростання електронної самозайнятості, лише близько 40% населення має доступ до мобільного широкосмугового Інтернету, причому в сільських районах цей показник падає до 25%. Найбільш прогресивними серед африканських країн є ПАР, де доступ до Інтернету сягає 70%. Проте загалом континент стикається з великими проблемами у фізичній інфраструктурі, високими тарифами та низькою цифровою грамотністю. Ці фактори обмежують можливості населення у сфері освіти, медичних послуг та економічної активності, а також стримують участь африканців у глобальному цифровому суспільстві.

На основі узагальнення поведеного дослідження зазначено, що цифрова нерівність країн суттєво впливає на структуру та ефективність глобального управління, формуючи нову архітектуру міжнародних відносин у цифрову епоху. Теоретико-методологічний аналіз показав, що цифрові ресурси стають ключовим фактором влади, а доступ до них визначає здатність держав брати участь у визначенні глобальних правил і норм. Нерівномірність цифрового розвитку не лише поглиблює економічні диспропорції, а й створює асиметрії політичного впливу, посилюючи позиції технологічних лідерів і послаблюючи роль країн, що розвиваються. Регіональні особливості цифрової нерівності демонструють, що без формування інклюзивної цифрової політики та міжнародного співробітництва у сфері ІКТ глобальне управління залишатиметься фрагментованим, а потенціал цифрової трансформації – нерівномірно розподіленим у світовій системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Weiss T. G. Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges. *Third World Quarterly*. 2021. Vol. 21. № 5. P. 796–808.
2. Barnett M., Duvall R. *Power in Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. 156 p.
3. Rother B. Sozialdemokratie global – Willy Brandt und die Sozialistische Internationale in Lateinamerika. Willy Brandt – Studien und Dokumente. Bd. 1. Frankfurt: Campus Verlag, 2021. 247 p.
4. Rosenau J. N. Governance, Order, and Change in World Politics. *Governance without Government*. Rosenau J. N., Czempiel, E.-O. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 324 p.
5. Levi-Fleur D. From “Big Government” to “Big Governance”? The Oxford Handbook of Governance. Oxford: Oxford University Press, 2012. 832 p.
6. Rosenau J. N. Governance in the Twenty-first Century. *Global Governance*, 2023. Vol. 1. № 1. P. 17–31.
7. Group of Governmental Experts. UN Disarmament Office. URL: <https://disarmament.unoda.org/group-of-governmental-experts/> (Last accessed: 04.10.2025).
8. Open-ended Working Group. UN Disarmament Office. URL: <https://disarmament.unoda.org/open-ended-working-group/> (Last accessed: 04.10.2025).
9. Internet Governance Forum. United Nations. URL: <https://www.intgovforum.org/en> (Last accessed: 05.10.2025).
10. Zürn M. Global governance as multi-level governance. The Oxford Handbook of International Relations. Reus-Smith C., Snidal D. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2023. P. 730–745.
11. Waltz K. N. Globalization and Governance. *Political Science and Politics*. 1998. Vol. 32. № 4. P. 693–700.

12. Stein A. A. Neoliberal Institutionalism. The Oxford Handbook of International Relations. Reus-Smith C., Snidal D. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2022. 206 p.
13. Mearsheimer J. J. The False Promise of International Institutions. *International Security*. 1994. Vol. 19. № 3. P. 5–49.
14. Ruggie J. G. Constructing the World Polity. London: Routledge, 2021. 14–16 p.
15. Wendt A. Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*. 2022. Vol. 46. № 2. P. 391–425.
16. Statistics. International Telecommunication Union. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (Last accessed: 06.10.2025).
17. Kurbaliya J., Gelbstein E. Internet Governance: Problems, Actors, Obstacles. Geneva: Diplo Foundation, 2005. 183 p.
18. SpaceX Starlink now reaches all seven continents as it tests polar service. ZDNet. 2022. URL: <https://www.zdnet.com/article/spacex-starlink-now-reaches-all-seven-continents-as-it-tests-polar-service/> (Last accessed: 07.10.2025).
19. Соціальне опитування показує, що українці почали частіше користуватися Інтернетом: 80% з них щодня онлайн. UNDP Ukraine. 2023. URL: <https://www.undp.org/ukraine/press-releases/ukrainians-begin-using-internet-more-80-online-every-day-social-survey-finds> (дата звернення: 07.10.2025).
20. U.S. Patent Statistics Chart: Calendar Years 1963–2020. USPTO. URL: https://www.uspto.gov/web/offices/ac/ido/oeip/taf/us_stat.htm (Last accessed: 08.10.2025).
21. Gates B., Gates M. Two Superpowers We Wish We Had. Gates Notes. Feb 22, 2000. URL: <https://www.gatesnotes.com/2016-annual-letter> (Last accessed: 09.10.2025).

22. Quadir I. How Mobile Phones Can Fight Poverty. TEDGlobal Talk. July 2005. URL: https://www.ted.com/talks/iqbal_quadir_how_mobile_phones_can_fight_poverty (Last accessed: 10.10.2025).

23. Germans Demand Quicker Action Regarding Digitisation at the Local Level. Bitkom. 2021. URL: <https://www.bitkom.org/EN/List-and-detailpages/Press/Germans-demand-quicker-digitisation-at-local-level> (Last accessed: 10.10.2025).

24. Measuring Digital Development: Facts & Figures 2023. Geneva: International Telecommunication Union. 2023. URL: <https://www.itu.int/itu-d/reports/statistics/wp-content/uploads/sites/5/2023/11/Measuring-digital-development-Facts-and-figures-2023-E.pdf> (Last accessed: 11.10.2025).

25. Measuring Digital Development: Facts & Figures 2024. Geneva: International Telecommunication Union. 2024. URL: https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/d-ind-ict_mdd-2024-4-pdf-e.pdf (Last accessed: 11.10.2025).

26. The State of Mobile Internet Connectivity 2024. GSMA. 2024. URL: <https://www.gsma.com/r/wp-content/uploads/2024/10/The-State-of-Mobile-Internet-Connectivity-Report-2024.pdf> (Last accessed: 12.10.2025).

27. World Development Indicators. World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS> (Last accessed: 12.10.2025).

28. Руденко І. В. Глобальні тренди розвитку ринку інформаційних технологій та їх вплив на економіку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 4. С. 110–116.

29. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М. Перспективні напрямки розвитку ІТ-сфери в світі. *Проблеми економіки*. 2022. № 1. С. 3–19.

30. Галазюк Н. М., Кулина О. В. Вплив ТНК на формування конкурентного середовища країн світу. *Економічні науки: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Регіональна економіка»*. 2021. № 18 (71). С. 27–33.

31. Musk lifts Donald Trump's Twitter ban. BBC News. 20 November 2022. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-63692369> (Last accessed: 13.10.2025).

32. Косич М. В., Александрова О. Ю. Вплив індустрії 4.0 на рівень конкурентоспроможності країн світу. *Економіка та управління національним господарством*. 2022. № 78–79. С. 14–23.

33. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2024: The Digital Divide – Risks and Opportunities. Lausanne: World Competitiveness Center, 2024. URL: <https://imd.widen.net/s/xvhldkrkw/20241111-wcc-digital-report-2024-wip> (Last accessed: 13.10.2025).

34. Hurst N. Why Satellite Internet Is the New Space Race. PC Magazine, 2018. URL: <https://www.pcmag.com/news/why-satellite-internet-is-the-new-space-race> (Last accessed: 14.10.2025).

35. Global Digitalization Index 2024. URL: <https://www.samenacouncil.org/initiatives/industryissues/huawei-intelligent-world/gdi-2024-en.pdf> (Last accessed: 14.10.2025).

36. Zhang C. J., Gill A. Q., Liu B., Anwar M. J. AI-based Identity Fraud Detection: A Systematic Review. ArXiv. 2025. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.09239>.

37. Петров П., Грушка В. Географія цифрового впливу: технологічна трансформація демократії та зовнішньої політики. *Державне управління та політика*. 2025. Т. 4, № 8. DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.4.13>

38. Блінкен А. Дж. Стратегія міжнародної кіберпросторової та цифрової політики Сполучених Штатів. Державний департамент США. 2021. URL: <https://2021-2025.state.gov/united-states-international-cyberspace-and-digital-policy-strategy> (Last accessed: 15.10.2025).

39. Competendo. Digital inequality 2021. URL: https://competendo.net/en/Digital_Divide (Last accessed: 15.10.2025).

40. Флемінг С. Що таке цифровий суверенітет і як країни до нього підходять? *Всесвітній економічний форум*. 2025. URL: <https://www.weforum.org/stories/2025/01/europe-digital-sovereignty> (Last accessed: 16.10.2025).

41. Kuo Massachusetts. «Digital Empires»: Competition between China, the EU, and the US over Technology Regulation. *The Diplomat*. October 12, 2023. URL: <https://thediplomat.com/2023/10/digital-empires-the-china-eu-us-competition-over-tech-regulations> (Last accessed: 17.10.2025).

42. Реканаті М., Керлі Б. Велике питання: яке значення має цифрова конфіденційність для демократії та її прихильників? *Національний фонд підтримки демократії (NED)*. 2024. URL: <https://www.ned.org/big-question-how-does-digital-privacy-matter-for-democracy-and-its-advocates> (Last accessed: 17.10.2025).

43. Сміт Р. Ф. Глобальний цифровий розрив: об'єднання розділеного світу. 31 серпня 2023 р. URL: <https://robertsmith.com/blog/global-digital-divide> (дата звернення: 18.10.2025).

44. Сігні Л. Подолання глобальної цифрової нерівності та розриву в цифровому доступі. Інститут Брукінгса. 5 липня 2023 р. URL: <https://www.brookings.edu/articles/fixing-the-global-digital-divide-and-digital-access-gap> (дата звернення: 18.10.2025).

45. Poell J., Tiel T. Digital Sovereignty. *Internet Policy Review*. 2020. Vol. 9. № 4. DOI: <https://doi.org/10.14763/2020.4.1532>

46. Saudi Arabia's Digital Economy Reaches 15.6% of GDP in 2023. *Finance Middle East*. 2023. URL: <https://www.financemiddleeast.com/news/saudi-arabias-digital-economy-reaches-15-6-of-gdp-in-2023> (Last accessed: 19.10.2025).

47. Middle East's Digital Economy to Hit \$780 Billion by 2030: TechGPT Report. *Wamda*. 2023. URL: <https://www.wamda.com/en/2023/09/middle-east-digital-economy-hit-780-billion-2030-techgpt-report> (Last accessed: 19.10.2025).

48. Africa's Digital Economy and Digital Transformation. Digital Realty. 2023. URL: <https://www.digitalrealty.com/resources/articles/africas-digital-economy> (Last accessed: 20.10.2025).

49. Беспалий Є. А. Особливості впливу глобалізації на інноваційний розвиток держави. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2023. № 2 (69). URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/economics/article/view/2498> (дата звернення: 20.10.2025).

50. Гановський В. Трансформація конкурентних відносин у цифровому суспільстві. *Цифрова трансформація*. 2023. № 4. С. 67–84.

51. Hargittai E. The Digital Divide and What to Do About It. *New Economy Handbook*. 2023. Vol. 2023. P. 821–839.

52. De Fontenay A., Beltran F. Inequality and Economic Growth: Should We Be Concerned by the Digital Divide. *International Telecommunications Society*. 2022. Vol. 17. URL: <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Alain-Bourdeau-de-Fontenay-81915384> (Last accessed: 20.10.2025).

53. Qiang C. Z. W., Rossotto C. M., Kimura K. Economic Impacts of Broadband. *Information and Communications for Development 2009: Extending Reach and Increasing Impact*. 2009. Vol. 3. P. 35–50.

54. Next Generation EU. URL: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en (Last accessed: 20.10.2025).

55. Strategie Künstliche Intelligenz (KI-Strategie) der Bundesregierung. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2022. URL: https://www.bmbf.de/bmbf/shareddocs/downloads/files/nationale_ki-strategie.pdf (Last accessed: 20.10.2025).

56. Індекс цифрової економіки 2022: звіт Європейської комісії. URL: <https://nqa.gov.ua/news/indeks-cifrovoi-ekonomiki-2022-zvit-evropejskoi-komisii> (дата звернення: 21.10.2025).

57. Schwab K. The Global Competitiveness Report 2019. Geneva: World Economic Forum. 2019. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobal

CompetitivenessReport2019.pdf (Last accessed: 21.10.2025).

58. IMD World Competitiveness Booklet 2022. Lausanne: International Institute for Management Development. 2022. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness> (Last accessed: 22.10.2025).

59. IMD World Digital Competitiveness Booklet 2022. Lausanne: International Institute for Management Development. 2022. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness> (Last accessed: 22.10.2025).

60. BRICS. Declaration of the 5th BRICS Communications Ministers Meeting. 2024. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/190814-communications.html> (Last accessed: 22.10.2025).

61. BRICS. URL: <https://iabrics.org/> (Last accessed: 23.10.2025).

62. Digital India. URL: <https://digitalindia.gov.in/content/vision-and-vision-areas> (Last accessed: 23.10.2025).

63. Xi Jinping Announces Digital Education Initiative for BRICS Countries. URL: <https://bricsglobal.tv/brics/zhongguo/16650/xi-jinping-announces-digital-education-initiative-for-brics-countries> (Last accessed: 24.10.2025).

64. UNCTAD. Digital Economy Report 2022. Geneva: UNCTAD. 2022. URL: https://unctad.org/en/Pages/DTL/STI_and_ICTs/ICT4D-Report.aspx (Last accessed: 24.10.2025).

65. Katz R., Callorda F. The Economic Contribution of Broadband, Digitization and ICT Regulation. Geneva: International Telecommunication Union. 2022. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18-00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf (Last accessed: 24.10.2025).

66. Portulans Institute. Network Readiness Index 2019. Washington D.C.: Portulans Institute. 2020. URL: https://networkreadinessindex.org/wp-content/uploads/2019/12/The-Network-Readiness-Index-2023_Full_draft-V2.pdf (Last accessed: 25.10.2025).

67. WEF. The Global Competitiveness Report 2023. Geneva: World Economic Forum. 2023. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2023/downloads/> (Last accessed: 26.10.2025).

68. GSMA. State of Mobile Connectivity Report 2023. URL: <https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/resources/the-state-of-mobile-internet-connectivity-report-2023/> (Last accessed: 26.10.2025).

69. The Inclusive Internet Index 2022. URL: <https://impact.economist.com/projects/inclusive-internet-index/> (Last accessed: 26.10.2025).

70. ITU Statistics. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx> (Last accessed: 27.10.2025).

71. UNESCO UIS. URL: <http://data.uis.unesco.org/> (Last accessed: 27.10.2025).

72. Portal of Brazilian Institute of Geography and Statistics. URL: <https://www.ibge.gov.br/estatisticas/sociais/populacao/9127-pesquisa-nacional-por-amostra-de-domicilios.html> (Last accessed: 28.10.2025).

73. Portal of the Brazilian Telecommunications Companies Association. URL: <http://www.telebrasil.org.br/panorama-do-setor/consulta-a-base-de-dados> (Last accessed: 28.10.2025).

74. Portal of Department of Telecommunications, Ministry of Communications of India. URL: <https://dot.gov.in/network-status> (Last accessed: 29.10.2025).

75. China Statistical Yearbook. URL: <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/> (Last accessed: 29.10.2025).

76. Portal of Independent Communications Authority of South Africa. URL: <https://www.icasa.org.za/legislation-and-regulations/state-of-the-ict-sector-in-south-africa-2022-report> (Last accessed: 29.10.2025).

77. BRICS. 8th BRICS Summit: Goa Declaration. 2016. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/161016-go.html> (Last accessed: 29.10.2025).

78. BRICS. 10th BRICS Summit: Johannesburg Declaration. 2018. URL: http://www.brics.utoronto.ca/docs/180726-JOHANNESBURG_DECLARATION-26_JULY_2018_as_at_07h11.pdf (Last accessed: 29.10.2025).

79. BRICS. Declaration of the 5th BRICS Communications Ministers Meeting. 2019. URL: <http://www.brics.utoronto.ca/docs/190814-communications.html> (Last accessed: 30.10.2025).

80. Magomedova, A. M., Pavlova, D. Yu. Formation of Virtual Assets in a Company: Global and Ukrainian Experience. *Проблеми сучасних трансформацій*, 2025, № 18. С. 46-54.

81. Measuring Digital Development: Facts and Figures 2024. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/pages/facts/default.aspx> (Last accessed: 30.10.2025).

82. Afrobarometer Policy Paper 2025. Africa's Digital Divide is Closing, but Participation in the Digital(ised) Economy Remains Highly Uneven. No. 95, August 2025. URL: <https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2025/08/PP95-Digital-divide-in-Africa-closing-but-participation-in-digitalised-economy-still-uneven-Afrobarometer-23aug25.pdf> (Last accessed: 30.10.2025).

83. Global Mobile Network Experience Awards 2024. URL: <https://www.opensignal.com/reports/2024/02/global-mobile-network-experienceawards#:~:text=Telenor%20Norway%20and%20South%20Korea's,its%20network%20averaging%20nearly%20150Mbps> (Last accessed: 30.10.2025).

84. World Bank Group. The World Bank Provides Knowledge and Financing to Help Close the Global Digital Divide. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/digital/overview> (Last accessed: 02.11.2025).

85. Afrobarometer Dispatch 2022. Digital Divide: Who in Africa is Connected and Who is Not. No. 582. URL: <https://www.afrobarometer.org/wp-content/uploads/2022/12/AD582-PAP18-Digital-divide-Who-in-Africa-is-connected-and-who-is-not-Afrobarometer-Pan-Africa-Profile-14dec22.pdf> (Last accessed: 02.11.2025).

86. Mathekga, R. Bridging Africa's Digital Divide. Technology, 27 June 2024. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/africa-digital/> (Last accessed: 02.11.2025).

87. UNCTAD. Digital Economy Report 2023. URL: <https://unctad.org/topic/ecommerce-and-digital-economy/digital-economy-report> (Last accessed: 02.11.2025).

АНОТАЦІЯ

Серов П. Є. Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління: міжнародно-політичний вимір (магістерська робота). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 91 с. (рукопис).

Мета кваліфікаційної роботи полягає у з'ясуванні особливостей цифрової нерівності як чинника формування нової архітектури глобального управління та її впливу на міжнародно-політичні процеси.

Об'єктом роботи є система глобального управління у цифрову епоху.

Предмет дослідження – вплив цифрової нерівності країн на систему глобального управління у міжнародно-політичному вимірі.

Перший розділ роботи присвячено визначенню сутності концепції глобального управління, теоретичним підходам до його аналізу в міжнародних відносинах, з'ясуванню ролі Інтернету як предмета системи глобального управління.

У другому розділі було розкрито сутність та причини цифрової нерівності в міжнародних відносинах, окреслено глобальні тренди цифрового розвитку та обґрунтовано вплив цифрової нерівності на глобальне управління.

Третій розділ роботи присвячено оцінці особливостей цифрової нерівності в країнах ЄС, визначенню цифрового розриву в країнах БРІКС та Африки.

Ключові слова: вплив, глобальне управління, Інтернет, цифрова нерівність, цифровий розвиток, цифровий розрив.

ANNOTATION

Serov P. Ye. The Impact of Countries' Digital Inequality on Global Governance: The International-Political Dimension (master's thesis). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 91 p. (manuscript).

The purpose of the qualification work is to clarify the specifics of digital inequality as a factor shaping the new architecture of global governance and to assess its influence on international-political processes.

The object of the study is the system of global governance in the digital era.

The subject of the research is the impact of countries' digital inequality on the global governance system in the international-political dimension.

The first chapter of the thesis is devoted to defining the essence of the concept of global governance, examining theoretical approaches to its analysis in international relations, and determining the role of the Internet as an object within the global governance system.

The second chapter reveals the essence and causes of digital inequality in international relations, outlines global trends in digital development, and substantiates the impact of digital inequality on global governance.

The third chapter focuses on assessing the characteristics of digital inequality in EU member states, as well as identifying the digital divide in BRICS countries and African states.

Keywords: impact, global governance, Internet, digital inequality, digital development, digital divide.

ВІДГУК

керівника кваліфікаційної роботи магістра
студента 2-го курсу, групи УВ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

ОПП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Серова Павла Євгеновича

на тему «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління:
міжнародно-політичний вимір»

1. Актуальність теми дипломного дослідження. Тема дипломного дослідження «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління: міжнародно-політичний вимір» є надзвичайно актуальною та своєчасною. З огляду на стрімку глобальну цифровізацію, проблема цифрового розриву набуває ключового значення для розуміння нової архітектури глобального управління. Здобувач слушно акцентує, що нерівний доступ до цифрових технологій та навичок створює нові лінії міжнародно-політичного поділу, посилює асиметрію впливу між державами та підриває ефективність міжнародних інституцій у вирішенні глобальних викликів, таких як кібербезпека та економічний розвиток. Актуальність роботи також підтверджується її значущістю для національних інтересів України, оскільки подолання власної цифрової нерівності та активна участь у формуванні правил цифрового глобального управління є стратегічними завданнями.

2. Позитивні аспекти роботи. До позитивних аспектів дипломної роботи слід віднести її системний аналіз: здобувач продемонстрував здатність успішно поєднати теоретичні концепції цифрової нерівності та глобального управління з глибоким вивченням емпіричного матеріалу та сучасних кейсів. На високому рівні проведено аналіз ключових вимірів цифрової нерівності (доступ, використання, якість контенту) та виокремлено основні тренди її впливу на міжнародну політику, зокрема, зростання кіберсуверенітету та «техно-націоналізму». У роботі використано широкий спектр актуальних джерел, включаючи офіційні документи ООН, звіти, публікації провідних західних експертів з кіберполітики та цифрової дипломатії, що свідчить про ґрунтовну підготовку. Робота має чітку внутрішню логіку, розділи послідовно розкривають тему, а висновки відповідають поставленим завданням.

3. Оцінка якості запропонованих заходів і пропозицій, їх практичної цінності. Якість запропонованих здобувачем заходів і пропозицій є високою, а їхня практична цінність — значною, особливо для формування національної цифрової стратегії та активізації міжнародно-політичної діяльності. Здобувач не лише констатував факти, але й розробив низку практичних рекомендацій,

спрямованих на дипломатичну активізацію участі України у багатосторонніх форматах, які регулюють глобальне управління Інтернетом, з метою просування принципів інклюзивності та багатосторонності. Також запропоновано створення дорожньої карти щодо поглиблення технологічної співпраці для залучення інвестицій у цифрову інфраструктуру та рекомендації щодо впровадження програм цифрової грамотності для подолання внутрішнього розриву. Запропоновані заходи є цілком реалістичними, інноваційними та можуть бути використані профільними міністерствами для адаптації національної політики до домінуючих трендів у міжнародно-політичному вимірі цифровізації.

4. Недоліки роботи. Серед незначних недоліків слід зазначити, що у деяких частинах роботи, присвячених міжнародному досвіду, спостерігається надмірна описовість за рахунок зменшення аналітичного елемента щодо порівняння різних моделей регулювання цифрового простору (наприклад, європейської, китайської та американської). Хотілося б також бачити більш глибоке висвітлення впливу технологічних гігантів як недержавних акторів на формування правил глобального управління Інтернетом та їхню відповідальність за поглиблення або подолання цифрової нерівності. Однак, зазначені недоліки не мають суттєвого впливу на загальну якість дослідження.

5. Загальний висновок і оцінка кваліфікаційної роботи, присвоєння кваліфікації. Кваліфікаційна робота на тему «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління: міжнародно-політичний вимір» є завершеним, цілісним та актуальним науковим дослідженням. Здобувач продемонстрував глибокі знання з міжнародних відносин, розуміння суті сучасних геополітичних процесів, пов'язаних із цифровізацією, а також навички самостійного аналізу та синтезу наукової інформації. Робота відповідає всім вимогам, що висуваються до кваліфікаційних робіт магістерського освітнього рівня і заслуговує на позитивну оцінку у 75 балів.

керівник кваліфікаційної роботи,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
ІНІ «Каразінський інститут міжнародних
відносин та туристичного бізнесу»
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Іван МАРЧЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну магістерську роботу студента 2-го курсу, групи УВ-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

ОПП «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин
та туристичного бізнесу»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Серова Павла Євгеновича

на тему «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління:
міжнародно-політичний вимір»

1. Актуальність теми. Актуальність дослідження «Вплив цифрової нерівності країн на глобальне управління: міжнародно-політичний вимір» зумовлена стрімкою цифровою трансформацією міжнародної системи, у межах якої доступ до цифрових технологій та інфраструктури стає одним із ключових факторів міжнародної конкурентоспроможності. Цифрова нерівність суттєво впливає на можливості держав брати участь у глобальному врядуванні, формувати політики у сферах кібербезпеки, торгівлі, штучного інтелекту та цифрової економіки. У контексті посилення глобальних технологічних дисбалансів, зростання залежності від цифрових ресурсів та ризиків фрагментації кіберпростору, вивчення цього явища є надзвичайно актуальним для науки міжнародних відносин.

2. Характеристика якості виконання кожного розділу роботи. Усі розділи подано послідовно, логічно та відповідно до структури, визначеної планом магістерської роботи. Теоретичний розділ детально розкриває сутність цифрової нерівності, її форми та показники. Другий розділ присвячено аналізу того, як цифровий розрив між країнами впливає на участь держав у процесах глобального управління. У третьому розділі подано порівняльний аналіз політик різних країн та міжнародних організацій щодо подолання цифрової нерівності. Обсяг та зміст розділів є збалансованими та відповідають заявленій меті дослідження.

3. Ступінь обґрунтованості висновків роботи. У роботі розв'язано комплекс взаємопов'язаних завдань, що дозволяє стверджувати про досягнення поставленої мети. Висновки сформульовано чітко та логічно: вони випливають із проведеного аналізу, ґрунтуються на емпіричних даних, зокрема на міжнародних рейтингах цифрової трансформації, статистичній інформації, а також на актуальних аналітичних матеріалах. Це забезпечує належний рівень наукової обґрунтованості отриманих результатів.

4. Характеристика ілюстративної частини роботи. Робота містить певну кількість таблиць, графіків та схем, що візуалізують відмінності у рівні

цифрового розвитку країн, демонструють масштаби цифрової нерівності та її кореляцію з можливостями участі держав у глобальному управлінні..

5. Використання в роботі останніх досліджень, передових методів і технологій. Автор залучив широкий спектр загальнонаукових методів (аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція), а також сучасні підходи дослідження цифрової політики — структурно-функціональний аналіз, порівняльний метод, елементи контент-аналізу міжнародних стратегічних документів. Це дозволило комплексно оцінити вплив цифрової нерівності на механізми глобального управління.

6. Позитивні сторони роботи. Перевагою магістерської роботи є глибоке та всебічне дослідження цифрової нерівності як міжнародно-політичного феномену, а також аналіз того, як цифрові дисбаланси формують нові лінії поділу у світовій політиці. Автор вдало поєднує теоретичні підходи до розуміння цифрового розриву з аналізом сучасних міжнародних практик цифрового врядування, що значно підвищує наукову і практичну цінність дослідження.

7. Недоліки роботи. У третьому розділі було б доцільно глибше розкрити взаємозв'язок цифрової нерівності з ризиками кібербезпеки та вплив геополітичних протистоянь на формування цифрової політики, зокрема питання «цифрового суверенітету». Можна було б також ширше представити кейси країн Глобального Півдня. У тексті трапляються поодинокі стилістичні та орфографічні неточності. Зазначені недоліки не впливають суттєво на загальну якість роботи.

8. Практичне значення роботи. Результати дослідження мають прикладну цінність для формування державної цифрової політики України, а також можуть бути використані у роботі над міжнародними стратегіями цифрової співпраці, аналітичними матеріалами щодо розвитку цифрової дипломатії, участі держав у багатосторонніх платформах глобального управління та подолання цифрового розриву.

9. Загальна оцінка роботи. Підсумовуючи, можна стверджувати, що магістерська робота є самостійним, логічно вибудованим та якісно виконаним дослідженням, яке відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Робота рекомендується до захисту та за умови успішного представлення заслуговує на оцінку 75 балів («добре»).

рецензент, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Олександр ПЕРЕДЕРІЙ